

het ondraaglijk besef

n i e u w s b r i e f   v a n   h e t   f o n d s   s u z a n   d a n i e l

11e Année. N° 1255.

16 pages - 30 centimes.

1-12-32.

LE FILM COMPLET

DU
JEUDI

JEUNES FILLES EN UNIFORME

avec
HERTA THIELE

d'après Christa WINSLOË
auteur de
"Mädchen in Uniform"
VANDOR FILM

Ce numéro contient la suite du roman-ciné : L'AMOUR ET LA VEINE

colofon

'het ondraaglijk beseft' is de jaarlijkse nieuwsbrief van het
'het ondraaglijk beseft' est la lettre d'information annuelle du

fONDS **suzan daniel**

homo/lesbisch archief en documentatiecentrum
archives et centre de documentation homo/lesbien

postbus / *boîte postale* 569 B-9000 Gent 1 / *Gand* 1

suzan.daniel@skynet.be / <http://www.fondssuzandaniel.be>

+32(0)9-223.63.74 (Anne) +32(0)9-223.58.79 (Bart)

Omslagillustratie: cover van het Franse filmweekblad 'Le film complet du jeudi' uit 1932, naar aanleiding van de Duitse film 'Mädchen in Uniform'. (Uit het archief F/001 Suzanne De Poes, inv. 37).

Druk: Sint-Joris, Merendree.

Vormgeving: Hilde De Bock.

Verantwoordelijke uitgever: Omar Van Hoeylandt, Kroonprinsstraat 29, 9031 Drogenen.

Het Fonds Suzan Daniel is een initiatief van Denise De Weerd, Anne Ganzevoort, Kris Das, Bart Hellinck en Omar Van Hoeylandt.

Marc Van Overmeiren las de Franse teksten na.

Enkel de auteurs zijn verantwoordelijk voor hun bijdrage.

Fonds Suzan Daniel vzw verwerkt uw persoonsgegevens uitsluitend om u te informeren omtrent haar werking. Wanneer u niet wenst dat wij u aanschrijven om u hieromtrent te informeren, volstaat het ons dit te melden. Adressen worden onder geen beding doorgegeven. De Wet verwerking persoonsgegevens kent u een recht van mededeling en verbetering toe. Daartoe volstaat het contact op te nemen met het Fonds.

Het Fonds Suzan Daniel werkt samen met Amsab vzw (Instituut voor Sociale Geschiedenis), KADOC (Katholiek Documentatie- en Onderzoekscentrum), AVG (Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis vzw) en heeft de steun van het Liberaal Archief vzw en het ADVN (Archief en Documentatiecentrum van het Vlaams-Nationalisme vzw).

lidgeld / *cotisation* 12,50 EUR

steunend lid vanaf / *membre de soutien à partir de* 50,00 EUR

rekeningnummer / *numéro de compte* 068-2150156-81

IBAN: BE36 0682 1501 5681 - BIC: GKCCBEBB

leden ontvangen gratis de nieuwsbrief

les membres reçoivent gratuitement la lettre d'information

f o n d s s u z a n d a n i e l

Vanuit de vaststelling dat er al veel verloren is gegaan en bekommerd om wat dreigt te verdwijnen, kwamen eind 1995 drie mannen en drie vrouwen samen.

Na een grondige voorbereiding werd op 8 mei 1996 de vzw Fonds Suzan Daniel, homo/lesbisch archief en documentatiecentrum, opgericht. Deze pluralistische vereniging wil alle informatiedragers uit het homo/lesbisch verleden en heden verzamelen, ordenen, inventariseren en ter beschikking stellen van geïnteresseerden.

Daarnaast plant het Fonds ook allerlei activiteiten rond dit materiaal: inrichten van tentoonstellingen, studie- en vormingscycli, publiceren van studies, documenten, enz.

Om dit alles professioneel te verwezenlijken wordt in de praktijk samengewerkt met erkende archiefinstellingen. Ook zij achten dit thema belangrijk en willen zich inzetten om er een extra aandachtspunt van te maken.

Ayant constaté que beaucoup de documents se sont perdus déjà et soucieux de ce qui risque de disparaître, trois hommes et trois femmes se réunirent fin 1995. Le 8 mai 1996 l'asbl Fonds Suzan Daniel, archives et centre de documentation homo/lesbien, fut fondé après de profonds travaux préparatoires.

Cette association pluraliste se propose de rassembler, de ranger, d'inventorier tous les documents et sources d'information du passé homo/lesbien et de les mettre à la disposition du public intéressé. Le Fonds prévoit aussi l'organisation d'activités diverses autour de ces matériaux: des expositions, des cycles d'études et de formation, la publication des études, des documents, etc. La coopération dans la pratique avec des Archives reconnues doit garantir une réalisation professionnelle de tous ces projets.

editoriaal

n o , w e c a n ' t !

Nog even en we kunnen het boek dat 2008 heet, dichtslaan. Voor mijn part met een harde klap: 2008 was mijn annus horribilis in het kwadraat. België verging het duidelijk al niet veel beter. De verkiezingen van 2007 leverden ons eerst geen regering op, later een regering die niet kon regeren. Terug te vinden onder het trefwoord B-H-V. Vroeg je ernaar op de bus, kreeg je gegarandeerd het antwoord: B-H-Wat? Duidelijk niet iedereen lag ervan wakker. Voor alles is echter een oplossing. Net toen de toestand er vrij hopeloos begon uit te zien verscheen, als deus ex machina, de financiële crisis. Onverhoeds kregen we uitgebreid de kans het gedrag van gebakken lucht van nabij te bestuderen. Bank geraakt in moeilijkheden, overheid bezorgt de bank geld. Vermits ik op dat vlak zeker niet de snuggerste ben, vroeg ik mij af waar de overheid dat geld haalde. Naar het schijnt wordt dat geld door de overheid geleend. Bij de bank. Het reilen en zeilen van gebakken lucht is voorwaar niet simpel. Eén ding: overheidscontrole is niet langer een vies woord, integendeel, ze is zelfs weer absoluut noodzakelijk geworden. Wie had dat ooit kunnen denken?

Weinigen vermoed ik, net zo min als weinigen hadden kunnen denken dat in 2003 de antidiscriminatiewet er zou komen, meteen gevolgd door de openstelling van het burgerlijk huwelijk voor homo- en lesbische koppels, en recent de mogelijkheid voor mensen van hetzelfde geslacht om kinderen te adopteren. Dat alles zonder dat de koning ook maar één keer voor een dagje troonsafstand heeft gedaan. De tijden zijn veranderd. Een zeer recente enquête van het blad 'Vacature' toonde aan dat werkgevers vrouwen, allochtonen en holebi's als werknemers verkiezen boven 50+'ers. Als je 50+, vrouw en lesbisch bent, heb je natuurlijk wel een probleem, maar: alles kan slechter.

Er is echter meer. Te midden van de chaos blijven altijd nog een paar zekerheden overeind. Het Fonds Suzan Daniel bijvoorbeeld. Op 8 mei van dit jaar werden we twaalf jaar. Experts van vzw's en andere organisaties hadden voorspeld dat we het niet lang zouden redden zonder structurele subsidies. Meer nog, dat verenigingen die enkel met vrijwilligers werken al van bij het begin ten dode zijn opgeschreven. Ikzelf twijfelde ook af en toe. Tot ik me realiseerde dat structurele subsidies en personeel an sich niet zaligmakend zijn, en dat, hoe cliché dit ook mag klinken, een vereniging valt of staat met de mensen die bereid zijn er zich voor in te zetten, vanuit gelijk welke positie. Het Fonds is geen rimpelloos meertje. We hebben onze huiselijke onenigheden, we maken fouten. Maar we geloven na 12 jaar nog rotsvast in het feit dat het Fonds noodzakelijk is voor onze geschiedenis, die in geen geval verloren mag gaan. In die optiek bereiden we momenteel een nieuw project voor. Meer dan 10 jaar geleden interviewden Mips Meyntjens en Ann David een 15-tal oudere lesbiennes. Ze schonken het Fonds de oorspronkelijke cassettes, en met hun hulp werken we de interviews uit, en hopen we daarover in oktober 2009 een publicatie uit te brengen. Heel langzaam wordt op die manier weer een nieuw stukje aan de puzzel van onze geschiedenis toegevoegd.

Iemand zei me deze week: "Jullie hebben al zoveel bereikt, jullie zijn overal bekend, jullie moeten toch niet meer overal aanwezig zijn." Gevaarlijke gedachte vind ik dat.

Het werk van het Fonds zal nooit af zijn, er is nog zoveel dat we niet weten, zoveel waarnaar we op zoek zijn en nog niet teruggevonden hebben.

Kunnen we dan gezapig achterover leunen, op onze lauweren rusten en hopen dat de archieven en getuigenissen spontaan zullen toestromen? Nee, ik denk niet dat we dat kunnen, dat we dat ooit zullen kunnen. Of om het op de momenteel correcte manier te zeggen: *no, we can't*.

Anne Ganzevoort

het fonds in 2008

Kris en Denise bij onze stand op L-day. (foto BH)

In de nog relatief jonge geschiedenis van het Fonds Suzan Daniel is 2008 zeker niet het jaar geweest waarin we het meest naar buiten zijn getreden. Met onze traditionele aanwezigheid met een stand op de Belgian Lesbian and Gay Pride en de L-day hebben we het ongeveer al gehad. Niet in het minst beroepsomstandigheden van onze vrijwillig(st)ers zijn hier debet aan.

Toch wil dat absoluut niet zeggen dat we op die lagere versnelling helemaal niets zouden hebben verwezenlijkt. Sowieso worden constant bestaande contacten onderhouden, en nieuwe contacten gelegd, zowel met het oog op de uitbreiding van onze collectie als met potentiële gebruik(st)ers. Dit heeft mede geleid tot het verwelkomen van nieuwe aanwinsten enerzijds en het uitwerken van nieuwe inventarissen anderzijds, waarover u elders in dit nummer meer kunt lezen. Tevens werd assistentie verleend en/of materiaal ter beschikking gesteld voor allerlei artikels en voor scripties of ander onderzoek betreffende 'de receptie van filmische representaties van homoseksualiteit in België tijdens het Interbellum', 'egodocumenten als bronnen voor geschiedenis van de seksualiteit', 'discoursanalyse van het seksuele zedelijkheidsvertoog in België rond de invoering en schrapping van art.372bis SWB', 'de constructie van mannelijkheid en vrouwelijkheid in België in de 19de-20ste eeuw', 'Belgische holebi-monumenten tegen de achtergrond van het history versus memory-debat', 'lesbiennes in België, jaren '20-'50', 'homoseksualiteit in de Antwerpse havenbuurt na WO II',...

Begin dit jaar verschenen ook twee gegeerde prentkaarten als nieuw promomateriaal. Een opgemerkte bijdrage over het Fonds Suzan Daniel verscheen in het Engelstalige 'Flanders Today'. En een bijdrage over holebi-archieven werd uitgewerkt voor de komende editie van het standaardwerk 'Bronnen voor de studie van het hedendaagse België'.

En voor wie eraan mocht twijfelen: ook in het samenstellen en schrijven van dit tijdschrift kruipt wel wat tijd..., om dan nog maar te zwijgen over de 'saaiere' maar onvermijdelijke administratieve verplichtingen.

Tot slot maakten we ook plannen op langere termijn, met in eerste instantie de voorbereiding van een publicatie met getuigenissen van oudere lesbiennes waarover eveneens elders in dit nummer is te lezen. In 2009 merkt u daar beslist meer van.

BH

Eén van onze nieuwe promokaarten, met een foto van Roger en Bernard in De Panne, eind jaren 1950.

wilfried lammens (1930 - 2008)

Op 16 juli overleed priester Wilfried Lammens op 78-jarige leeftijd. Vanaf het einde van de jaren '60 was hij gedurende een decennium een van de belangrijkste voorvechters van de homo-emancipatie. Zijn achtergrond als geestelijke mee in rekening brengend, deed hij dat zelfs op quasi revolutionaire wijze. En daarbij waren zowel de aanvang als het einde van zijn engagement duidelijk gelinkt aan evoluties in de tijdsgeest.(1)

Geboren in Machelen aan de Leie ging Wilfried Lammens na zijn wijding als priester-leraar aan de slag in het College van Wetteren. In het begin van de jaren '60 verhuisde hij naar Sint-Amandsberg waar hij was benoemd tot onderpastoor. Daar werd hij in 1968 gecontacteerd door Marc Erauw, een oud-leerling van het College, die dan al enkele jaren actief was in de prille homobeweging in Antwerpen. De ontmoeting zette Lammens aan het denken, ook over zichzelf. "Eigenlijk lag ik daar toen niet zo mee in de knoop", vertelde hij me ooit, "maar ik was wel om de haverklap verliefd. Dolverliefd. En ben daar ook ziek van geweest."

Via Marc Erauw leerde Lammens onder anderen Paul Rademakers kennen, die toen net het Gesprekscentrum had opgericht in de Scheldestad. Aanvankelijk was die groep opgevat als een Rooms-Katholiek Gesprekscentrum, maar uiteindelijk opteerde men er toch voor dat niet te doen. Hoe dan ook was de combinatie homoseksualiteit-geloof een heikel punt voor nogal wat homo's en lesbiennes en bleef Rademakers rotsvast overtuigd van de noodzaak om goede contacten met de geestelijkheid uit te bouwen. Bovendien kreeg hij diverse priesters met persoonlijke problemen rond homoseksualiteit over de vloer.

In het homomilieus werd E.H. Wilfried Lammens getroffen door "de grote eenzaamheid van zeer vele homofielen en hun vervreemding en vijandigheid tegenover elke vorm van religieuze beleving".(2) Daarop volgden al snel plannen voor de uitbouw van een pastorale werking voor homofielen. Op 28 april 1969 kwamen zo voor de eerste maal een twaalfstal homo's voor een 'intieme huisliturgie' samen bij Marc Erauw thuis in Deurne. Voortaan had maandelijks zo'n eucharistieviering plaats, waarbij de gedachte van 'Wij zijn mede Gods Kerk: een zoekend volk onderweg' werd benadrukt. Door de groeiende opkomst konden dra de vieringen niet meer in huiskamerverband doorgaan, zodat werd uitgeweken naar de lokalen van onder meer het Gesprekscentrum. Gedurende 2 jaar lokten de missen maandelijks naar verluidt 40 tot 70 personen, al was het succes van de vieringen zeker ook te verklaren door het feit dat er na de dienst tot in de late uurtjes plezier werd gemaakt.

Terzelfder tijd begon Lammens met het geven van voordrachten, zoals bijvoorbeeld in het Gesprekscentrum over de film Teorema van Pasolini, maar doorgaans om een en ander "te plaatsen vanuit kerkelijk verband. En daar kwamen veel mensen naartoe. De tijd was nog anders, hé. Dat waren ook jaren, juist na het Vaticaanse Concilie, waarin wij de indruk hadden dat er in de Kerk zeer veel kon, dat zeer veel mogelijk was. Dat met dat Concilie alles opengeslagen was, en alles bespreekbaar. En dat mensen moesten aanvaard worden zoals ze zijn. Eigenlijk een heel boeiende tijd."

Cover van het tweede nummer van 'Jonathan', met de karakteristieke tekeningen.

j o n a t h a n

E.H. Lammens had in Sint-Amandsberg de beschikking over een drukinstallatie, terwijl Erauw doorheen de jaren heel wat documentatie had verzameld en bewaard. Wanneer eind 1969 het enige homoblad van Vlaanderen, 'Ontmoeting', verdween, startten zij dan ook met een nieuw initiatief: 'Jonathan. Contactblad voor de homofiele groep', waarin de homoseksuele problematiek vanuit christelijke inspiratie werd benaderd. "Waarom vanuit een christelijke visie? Omdat er toen in de maatschappij juist dàar de grootste bezwaren waren. En de grootste hinderpaal was de ethiek van de Kerk. Wij wilden een teken geven dat dat vanuit de Kerk ook bespreekbaar was. Dat was bij veel mensen - homo's en niet-homo's - toch een revelatie. En dat was belangrijk: men was toen nog veel kerkelijker dan nu." Zo schreef en ondertekende priester Lammens een vernietigend artikel over de reactionaire pauselijke encycliek 'Humanae Vitae' met als conclusie: "De kristelijke homofiel kan ook in zijn seksuele relaties rustig zijn eigen geweten volgen aangezien het hier niet gaat om een definitieve en onfeilbare uitspraak."(3)

Lammens wilde dus de gelovige homo's binnen de Kerk houden, maar ze strijdbaar maken om haar van binnenuit te veranderen. Op William Veireman maakte dat toen een grote indruk. "Ik herinner me E.H. Lammens nog bij zijn preken, letterlijk druipend van het zweet. Hij kon ons echt wel enorm motiveren: 'Vecht voor uw stuk, want niemand doet het voor jullie'."

In 'Jonathan' ging veel aandacht uit naar het verenigingsleven en het opduiken van het homo-thema binnen het theater, de film, de literatuur en op het vlak van de wetenschappen. Volgens mede-redacteur Wim Lambert was het "in een tijd van enkel seksboekjes het eerste blad waarin door amateurs een ernstige poging werd gedaan om ook inhoudelijk iets mee te geven".

Uiteindelijk zou het blad, dat voor het eerst zelfs verkrijgbaar was in een aantal Antwerpse boekhandels, slechts driemaal verschijnen. Over de redenen van dit vroegtijdige verdwijnen is er geen duidelijkheid. Sommigen wijzen op onenigheid tussen Lammens en Erauw; volgens anderen was het eerder een bevestiging geweest die zijn tijd had gehad. Wellicht heeft het er ook mee te maken dat Wilfried Lammens kort na het ver-

Beelden van de huiskamer-eucharistieviering door en van het interview van E.H. Wilfried Lammens uit het TV-programma 'Zo-Zijn' (1970).

schijnen van het derde nummer verhuisde naar Antwerpen, en daardoor niet meer over de drukinstallatie kon beschikken. Bovendien had het blad steeds nadrukkelijk op zijn onafhankelijkheid gestaan, hetgeen automatisch impliceerde dat de medewerking vanuit de intussen ontstane homo- en lesbiennegroepen beperkt was.

Er waren dus de onvermijdelijke persoonlijke tegenstellingen en ambities die de verschillende pioniers en groepen uit elkaar dreven. Daarnaast waren er echter ook meningsverschillen over de manier waarop moest worden gewerkt. Zo pleitte 'Jonathan' - in die maatschappelijk uiterst woelige periode - voor het "aansluiten bij meer kontesterende bewegingen om succesrijke acties te kunnen voeren". En Lammens zelf vond toen bijvoorbeeld de werking van het Gesprekscentrum niet verregaand genoeg. "Paul Rademakers was zo braaf, ook meer hiërarchisch volgzzaam. Als ik voor de radio zei dat de bisschoppen eigenlijk verraad pleegden tegenover het evangelie, dan was hij daar niet gelukkig mee. Maar je moest maatschappijkritisch werken. En de kerkelijke structuren zijn ook een stuk van die behoudende maatschappij, dus moesten zij af en toe ook eens openlijk op hun vingers getikt worden."

In 1970 stonden de beide kernen, na bemiddeling van KUL-professor Steven De Batselier, nog wel gezamenlijk aan de wieg van het Gespreks- en Onthaalcentrum (GOC), maar dat zou niet lang duren. Rademakers werd voorzitter van het GOC..., en Lammens ging weer zijn eigen weg. Meermaals zou hem worden verweten dat hij niet in staat was samen te werken met anderen.

z o z i j n

Hoe dan ook was Lammens dan al, en tegen de wens van zijn zeer conservatieve Gentse bisschop Van Peteghem in, naar Antwerpen verhuisd, om als priester-arbeider aan de slag te gaan. Om in zijn levensonderhoud te voorzien, ging hij aan de slag bij de Kredietbank. En na de werkuren was hij quasi full-time met de homo-zaak in de weer. Met zijn verhuizing ging hij dus lijnrecht in tegen de instructies van zijn hiërarchische overste. Toch volgden er nooit sancties. "[J]e mag niet vergeten dat de homoseksualiteit de Achillespees is van de kerk (...) omdat de bisschoppen goed weten dat er onder hun eigen geestelijken veel homofielen zijn. Daarom ook heeft men nooit sancties durven nemen."⁽⁴⁾ In zijn nieuwe thuisstad startte Lammens met de Pastorale Werkgroep Homofilie (PWH). Met dezelfde doelstellingen als het oude Gespreks-

centrum, maar dan vanuit een christelijke inspiratie, zou de PWH geleidelijk aan sterker maatschappijgericht werken: "Steeds in het teken van het uitbreken naar buiten en het informeren. Informeren, maar niet schooien om begrip. En liefst niet te agressief, wel zelfbewust. Tot dan deed men immers nog te veel aan inteelt: allemaal homo's bijeen. Maar dat laat de maatschappij onberoerd, want er gebeurt niets. Je bereikt maar een kleine groep."

Startpunt van de PWH was min of meer het TV-programma 'Zo zijn', dat op 4 december 1970 in de ether ging, en bekend zou blijven omwille van de publieke coming out van Will Ferdij. Ook Lammens kwam als priester aan het woord in het programma, en er waren openlijk beelden te zien van een huiskamer-eucharistieviering.

Op een dergelijke openlijke manier uit de kerkelijke structuur stappen, heeft hij heel bewust gedaan. Maar dat is niet zonder enige twijfel gebeurd. "Mijn grootvader aan moeders zijde was onderwijzer geweest en had vreselijk veel gezag in de familie. Dat was een imponerende figuur. Hij is gestorven in 1969. En het is duidelijk: indien hij nog had geleefd, was ik nooit naar Antwerpen gegaan." Met zijn ouders is het niet tot een botsing gekomen. "Mijn vader was een man van weinig woorden. Toen hij mij in het TV-programma had gezien, heeft hij enkel het volgende gezegd: 'Je hebt gelijk. Doe er maar iets aan.' Punt aan de lijn. Mijn moeder daarentegen heeft helemaal niks gezegd. Ik denk dat ze het probleem niet durfde aanraken omdat ze mij dan persoonlijker vragen zou moeten stellen."

v o o r l i c h t i n g

Qua verenigingsleven beperkte de PWH zich in de beginperiode, door een gebrek aan vrijwilligers en aan een eigen onderkomen, tot wekelijkse eucharistievieringen en elke donderdag avondliturgie en bezinning. Activiteiten die net als vroeger werden afgesloten met een 'gezellig samenzijn'. Daarnaast ging er maandelijks nog een discussieavond door over problemen rond geloof en homoseksualiteit. Die invalshoek weerspiegelde zich in het PWH-tijdschrift 'Sjaloom', dat zich in deze beginfase in feite expliciet tot gelovige homofielen richtte.

Had men aanvankelijk vooral interesse voor de nood van de individuele homo en niet zozeer voor een maatschappijgerichte actie, dan verschoof

Publiciteit van de PWH in het gratis huis-aan-huis-advertentieblad 'E3' (regio Groot Antwerpen) d.d. 20.04.1972.

vanaf 1972 geleidelijk het zwaartepunt. Zo verruimde het blad haar belangstellingssfeer, en was voortaan bestemd voor algemene verspreiding. Daarnaast verscheen ook het maandelijks ledenblad 'Mensen Onderweg', en de groep koesterde tevens plannen voor 'Egidius', een maandblad met contactadvertenties.

Het belang van de media werd onderkend, zodat bij de officiële opening van het Pastoraal Centrum voor homofielen in de Grote Hondstraat 46 in juli 1972 een succesrijke perscampagne werd opgezet. De gebeurtenis haalde zelfs de voorpagina van 'De Standaard'! "Toen heb ik zelf pater Cambier, de speciale redacteur van de krant die niets anders deed dan de religieuze, kerkelijke berichtgeving, verwittigd. En die is meteen langsgesproken."

De PWH zou trouwens diverse pers- en voorlichtingscampagnes voeren, waarop vooral katholieke bladen en verenigingen ingingen. Zo verschenen begin jaren '70 nog artikels in onder andere 'Het Volk', 'De Bond', 'Raak' en 'De Volksmacht'. "Wij hadden het grote voordeel dat we vanuit die duidelijke christelijke optiek werkten. Een heel groot deel van het sociaal-cultureel werk in Vlaanderen is in handen van christelijk geïnspireerde bewegingen. Heel actief tot in de kleinste parochies. En zo konden wij gemakkelijker naar buiten, want de mensen zagen: er zit een pastoor in. En toen was dat nog heel belangrijk."

Terzelfder tijd groeide echter ook de kritische houding ten opzichte van de Kerk: zo hekelde priester Lammens het gebrek aan moed en durf om steeds weer haar verantwoordelijkheid op te nemen. Bijvoorbeeld ook op de radio. "Toen was er op een bepaalde dag van de week van 12 tot 13 uur een radioprogramma waar men op een heel rustige manier telkens dieper op een onderwerp in ging. En daar heb ik ook een uur gekregen, dat ik helemaal heb besteed aan dat ene aspect: evangelie en homoseksualiteit. 'Waarom zijn we in die Kerk van vandaag toch bezig met het marginaliseren van mensen, terwijl de marginale mens in het evangelie juist het hoofddoel krijgt?' Dus een heel uur. Maar het werd me wel makkelijk gemaakt doordat er steeds vragen tussenkwamen. Een paar maand later belt de vicaris-generaal van het bisdom Gent mij op een avond en zegt: 'Wilfried, ik heb je die middag op de radio gehoord'. 'Ook nog iemand anders?', vraag ik. 'Ja', antwoordt hij, 'want ik was met de bisschop aan het eten en hij heeft dat mee beluisterd'. 'En heeft hij er commentaar op gegeven?' 'Geen enkel woord, maar hij heeft

Cover van de door Sjaloom uitgegeven brochure met een tekst van de Nederlandse pater Spee.

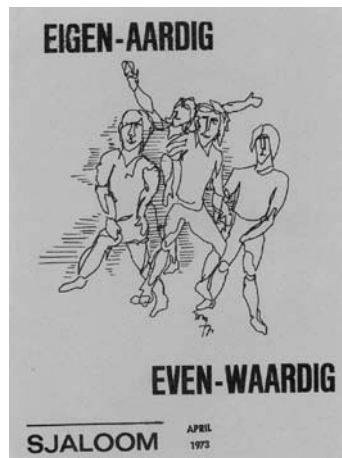
niet voortgegeten en heeft het minutieus beluisterd.' Terwijl het toch een scherpe aanval was op de kerkstructuren, die niet trouw waren aan hun eigen wortels. Maar de vicaris-generaal zelf vond dat het zeer goed was. Ook een andere priester liet mij weten dat hij het zeer zeer goed vond. Later is hij bisschop geworden en kon hij zoiets niet meer zeggen, maar wel nog denken."

Het zou niet de laatste keer zijn dat priester Lammens de kerkelijke hiërarchie negeerde. In het midden van de jaren '70 werd in de kelder van het nieuwe onderkomen in de Ommeganckstraat een kapel ingericht. Voor de plechtige opening werd bewust ook de bisschop van Antwerpen uitgenodigd. "En dan kreeg ik een briefje terug van de vicaris-generaal waarin die stelde dat bij zijn weten de bisschop daarvoor toch geen toestemming had gegeven. Ik heb dan meteen geantwoord dat dat inderdaad juist was, maar dat ik ook nooit zijn toelating had gevraagd omdat ik dat zo wel deed. Dat lijkt misschien nu onnozel, maar dat was het niet in die tijd."

e x i t P W H

In elk geval bezorgde al die publiciteit de PWH uiteindelijk toch problemen met de kerkelijke hiërarchie. Reeds bij het opstarten van de PWH had de Antwerpse bisschop Daem allesbehalve enthousiast gereageerd: "hij was van oordeel dat homofiele pastoraal zich enkel mocht bezighouden met de problemen van de individuele homofiel of in andere woorden: geen informatie naar buiten (hou het stil) en zeker geen groepswerking!"(5) En na een artikel in de Waalse krant 'La Meuse - La Lanterne' over de opening van het Pastoraal Centrum stelde de Luikse bisschop Van Zuylen zich in verbinding met zijn Antwerpse collega. Daarop werd Lammens bij Mgr. Daem thuis ontboden. "Dat was een 'geslepen vos'. We hebben daar 2,5 uur gezellig gepraat, en herinneringen opgerakeld. Daarna doet hij mij uitgeleide tot bij mijn auto. En plots zegt hij: 'Wilfried, die Pastorale Werkgroep, dat is gedaan, hé. Vind er iets anders op.'"

De PWH veranderde dan ook haar naam in Diensten- en Informatiecentrum 'Sjaloom', en vormde zich om tot een v.z.w.. Mede geïnspireerd door de ontwikkelingen in Nederland - o.a. een officieel rapport van de gereformeerde kerken over homofilie, dat stelde dat homofilie pas een probleem was als de mensen die homofiel waren, werden verhinderd om naar hun eigen aard te leven enerzijds en het nieuwe jaarplan van het C.O.C. waarin voor eens en altijd de individueel-psychiatrische benadering werd afgewezen ten voordele van een sociologische aanpak anderzijds - stond in haar nieuwe jaarplan voortaan de maatschappijgerichte actie, de infowerking, centraal. Zo reageerde de groep intensiever met lezersbrieven op artikelen in de pers. En de voorlichtingsvergaderingen probeerde men op een meer georganiseerde wijze aan te pakken: zo'n 800 afdelingen van bijvoorbeeld het Davidsfonds en allerlei jeugdclubs werden aangeschreven, terwijl ook contact werd gezocht met allerhande onderwijsinstellingen en kloostergemeenschappen. Later kregen ook zo'n 600 sociale diensten, 42 scholen en alle Nederlandstalige socio-culturele organisaties - dus niet enkel meer de katholieke - in de Brusselse agglomeratie een infofolder toegestuurd, waarin een studienamiddag werd voorgesteld. "We willen hierbij nog eens benadrukken, dat het bij dergelijke avonden, nooit gaat om propagandistische beïnvloeding, maar om serene informatie, waarbij mensen wegwijs gemaakt worden in deze problematiek. (...) We hopen dat de menselijke bewogenheid voor een zwaar gemarginaliseerde bevolkingsgroep ook U zal bewegen om zo'n avond in te richten." Als gevolg van deze campagne betoonden zo'n 90 instellingen interesse, die over 16 regionale studienamiddagen werden verdeeld. In het bisdom Gent kreeg priester Lammens op zeker ogenblik van zijn eigen bisschop Van Peteghem wel een spreekverbod opgelegd. "Maar ik heb mij daar nooit aan gehouden, want al zoveel mensen hadden het aangevraagd."

Die infoavonden worden door de betrokkenen als uitermate belangrijk omschreven. "Het is misschien pretentief, maar door die werking naar buiten hebben we iets op gang gebracht. Maar je kan dat niet meer begrijpen vanuit de mentaliteit van vandaag; het waren echt totaal andere tijden. Je had toen immers nog een grote dominantie van de Kerk op het maatschappelijk leven." Uiteindelijk verzorgde Wilfried Lammens naar eigen zeggen op ongeveer tien jaar tijd zo'n driehonderd dergelijke

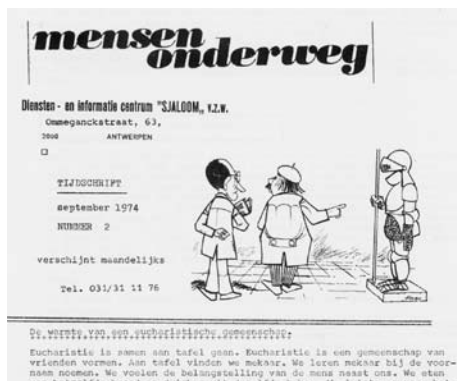
voorlichtingsavonden, van Limburg tot de kust. Na een inleidende lezing over alle aspecten van homofilie, volgde de confrontatie met 'homo's in levende lijve', waaraan vragen konden worden gesteld. "We zochten altijd ook een lesbisch meisje, maar dat bleek in de praktijk nogal moeilijk." "Dat was fantastisch", herinnert medewerker Wim Lambert zich nog die voorlichtingsactiviteiten. "Door de figuur van priester Wilfried Lammens kwam je al op plekken waar je anders niet zou zijn binnengeraakt. Dus dat was echt pionierswerk, de confrontatie met primaire vooroordelen. En dat maakte het zo dankbaar. Want alleen al dat ze je zagen, was al een doorbreken van vooroordelen. Je kwam zo in contact met goedmenende mensen die echt onwetend waren, en voor wie een wereld opening. De mooiste reactie was bij de VU-jongeren in Brugge: 'U homo? Maar dat kan toch niet: u hebt een baard en lang haar'. Dat waren de primaire vooroordelen waarmee je af te rekenen kreeg. En het fantastische van Wilfried was dat hij 'misbruik' - in de positieve zin - van zijn positie kon maken, van wat hij als priester uitstraalde voor die mensen."

problemen

1974 en 1975 kondigden zich voor Sjaloom echter als crisisjaren aan, waarbij de groep diende te verhuizen naar de Ommegankstraat. Bovendien had men ook af te rekenen met interne bestuurlijke moeilijkheden, met verdeeldheid over de werking van de groep. Bij die interne wrijvingen stond voorzitter Lammens tegenover de Raad van Beheer van de vzw. Volgens bestuurslid Kamiel Van Assche was dat een gevolg van de bezieling van Wilfried: "Alles moest vooruit gaan. Het was ook zijn levenswerk. Onderschat dat niet. Maar het bestuur was wat bedachtzamer voor een aantal onrealistische ideeën."

De ommezwaai kwam er na een bezinningsweekend te Dworp in juni 1975. Voortaan werd geprobeerd om de banden met maatschappelijke werkers, leraars, priesters, e.d. nauwer aan te halen. Men kwam er immers tot het besluit dat de opvang van homo's met problemen moest worden losgewerkt uit de enge begrenzing van het 'ghetto'. Zij moesten dus voortaan worden opgevangen in gewone centra waar de drempelvrees veel minder groot was. Speciale vormingsweekends voor

begeleiders uit de sociale sector waren het gevolg van die opstelling. Verder werd eind 1975, één jaar na het ter ziele gaan van het tijdschrift 'Sjaloom', gestart met een nieuw blad, 'Duiding +', als het symbool van een vernieuwde en duidelijke visie, en verwijzend naar de doelstelling om homoseksuelen positief te 'duiden'.

f e d e r a t i e

Een ander gevolg van het weekend te Dworp was de beslissing tot decentralisatie van de activiteiten naar de provincies. Reeds begin 1974 was er al in Gent een eerste Sjaloomkern opgericht. Ook in Kortrijk (Laokoon) en Turnhout (Kempische Werkgroep Homofilie) werden nieuwe groepen gestimuleerd. "Zij zijn ontstaan door mensen die naar Sjaloom in Antwerpen kwamen, daar wat praatten en ook iets wilden doen in hun eigen streek. En dan startten zij met de zegen van Sjaloom." Samen met de al bestaande Limburgse Werkgroep Homofilie stichtten zij in december 1975 de Federatie van Vlaamse Sjaloomgroepen. Twee vaste beleidslijnen werden uitgestippeld. Vooreerst werd gesteld dat de regionale groepen volledig autonoom hun beleid moesten kunnen voeren en dat de 'moederorganisatie' te Antwerpen een strikt dienstverlenende functie had. En daarnaast opteerde men voor een 'praktisch pluralisme': niet elke Sjaloom-groep moest per se aan pastorale werking doen, want in de eerste plaats was er behoefte aan een 'gewone' werking voor iedereen. De meeste groepen kenden echter veel problemen om wat van de grond te komen. Enkel Antwerpen en Gent beschikten immers over een eigen lokaal. De meeste centra lieten trouwens meteen het individueel onthaal over aan de bestaande sociale centra (JAC, centrum voor gezinsbenadering). En behalve Kortrijk organiseerden ze blijkbaar ook zelf geen infoavonden. "Die regionale centra zijn niet zo goed gelukt. Er was eigenlijk maar één groep met een redelijk goede werking: de Kempische Werkgroep Homofilie."

Toch werd op 21 oktober 1976 de Federatie door de Minister van Nederlandse Cultuur Rika De Backer erkend als een nationale organisatie voor volksontwikkeling. Net als het GOC Antwerpen was de kerngroep, het Diensten- en Informatiecentrum Sjaloom, toen al enkele jaren als dusdanig erkend. Dat de inspectrice die de nieuwe projecten moest ondersteunen en ter plaatse gaan bekijken, familie was van Lammens heeft die procedure in elk geval niet vertraagd.

Kort daarop werden de Federatie van Vlaamse Sjaloomgroepen en zijn pluralistische tegenhanger Infoma - in 1972 trouwens mee opgericht door de PWH, die er zich snel weer uit zou terugtrekken - gedwongen tot fusiegesprekken. Want vanaf 1978 zou de subsidiëringpolitiek van de overheid ten opzichte van alle groepen i.v.m. het zogenaamde categoriaal opbouwwerk worden herzien. Voortaan zouden de verschillende groeperingen niet meer afzonderlijk worden betoelaagd, maar wel één erkende koepelorganisatie. Samenwerking was bijgevolg noodzakelijk. "Dat was toen wel de tijd van pluralisme. Iedereen was daarvoor. Want was een eigen christelijke identiteit voor homofielen wel nog nodig?" Het resulteerde begin 1977, en na moeizame besprekingen waarbij een heleboel misverstanden en een historisch gegroeid wantrouwen diende te worden opgeklaard, in de oprichting van de Federatie Werkgroepen Homofilie (FWH), de voorloper van de huidige Halebifederatie. Wilfried Lammens werd er de ondervoorzitter van en verantwoordelijke voor de kaderwerking, het begeleiden en coördineren van de groepen. Opmerkelijk is dat hij hierbij de pastorale werking uit handen gaf: voortaan nam kanunnik Piet De Haene, beschermheer van de Brugse homo- en lesbiennebeweging, dit op zich. Nochtans zou de relatie tussen beiden nooit echt goed zijn geweest. Begin jaren '70 had Lammens bijvoorbeeld al eens scherp de voorzichtigheidspolitiek van de kanunnik aangevallen. "We praatten eigenlijk allebei vanuit een andere zienswijze, een andere strategie. Ik was vrijgevochten, stond eigenlijk buiten de klassieke structuren van de Kerk. En daarmee kon ik zeggen wat ik wou. Kanunnik De Haene daarentegen behoorde nog veel meer tot die structuren. Hij was dus in veel zaken voorzichtiger. En ik kon dat moeilijk verdragen: als je A zegt, moet je ook B zeggen. Hij wilde dat altijd met zijn bisschop bespreken, maar ik geloofde daar niet in. Die structuur zit immers vast: ethisch, seksueel, denkend... Wij moeten daarbuiten staan, maar de Kerk niet verlaten. En als gelovigen tegen die structuur onze mening zeggen." Piet De Haene was weliswaar in 1972 de animator geweest van een studiegroep van priesters en psychiaters, waaronder een tijdlang ook Wilfried Lammens, die op vraag van het Antwerpse bisdom samenkwam om te praten rond pastoraal voor homofielen. Na een aantal vergadering was Lammens echter uit de studiegroep gestapt: "Heel eenvoudig omdat die ethiek wordt gedictieerd vanuit Rome en daar kunnen wij noch de bisschoppen iets aan doen. Trouwens de hele seksuele ethiek, en niet enkel met betrekking tot homofilie. Dat trekt op niks, en heeft zelfs geen serieuze filosofische onderbouw. En we konden in dat groepje wel een alternatief bedenken, maar de Kerk was daar toch niet in geïnteresseerd."

Foto, zoals afgebeeld op het doodsprentje.

Toch zou de studiegroep in 1974 het ontwerpdocument 'Pastorale begeleiding van de mens met homofiele gevoelens' afleveren. "Dat was verschrikkelijk voorzichtig geschreven. Men had de kool en de geit gespaard. Voor de homo's was het veel te laf en te voorzichtig. En voor de Kerk kon dat niet, ging het veel te ver." Het document verdween dan ook in de lade.

a f s c h e i d

Hoe dan ook betekende de fusie met Infoma voor Lammens dat hij een nieuw werkterrein had gevonden dat grootschaliger was en waarin hij weer toekomst zag. Toen was immers al duidelijk dat de verwachtingen die waren gewekt op het weekend te Dworp niet konden worden ingelost. En aangezien hij door zijn job als intern opvoeder overdag veel tijd vrij had, bekleedde hij een sleutelpositie omdat hij de man was die voortdurend een vorm van 'permanentie' verzorgde. In die zin deerde het hem wellicht niet dat de fusie in de praktijk eigenlijk meer neerkwam op een opslorpen van Sjaloom door Infoma. Maar onder meer met de komst van de eerste vrijgestelden in 1978 werd nogal snel zijn vroegere 'bewegingsvrijheid' beperkt. Daaraan weet hij zijn uiteindelijke terugtrekking uit de homo- en lesbische beweging: "Ik hoorde er niet meer in thuis, werd er niet meer aanvaard. Dat waren niet zozeer concrete feiten, maar er was een bepaalde sfeer. De Rooie Vlinder was toen het van het, en dat was een radicalisering die ik niet goed aankon. Ik dacht dat de maatschappij toen niet rijp was voor zo'n zeer harde confrontatie. Wij probeerden informatie te geven, mensen te overtuigen, een ander klimaat te scheppen. Terwijl zij nogal radicaal waren. Het was een strategie die misschien ook verdedigbaar is, maar..."

Andere getuigen schatten die gebeurtenissen ietwat anders in. Toenmalig FWH-voorzitter Jackie Boeykens wijst vooral naar de figuur Wilfried Lammens. "Hij moest iets van zichzelf hebben, net als vroeger. Want in de nieuwe structuur kon hij zijn zin niet meer doen." En volgens Jean-Marie Criel, tot aan de fusie vrijgestelde bij de groep van Lammens, heeft Sjaloom "eerder 'gegeven' dan dat het is opgeslorpt. Ik denk dat Wilfried een beetje moe was. Uiteindelijk heeft hij alles ook heel vlot achtergelaten."

Toch probeerde hij wel nog opnieuw een evangelische leefgemeenschap op te starten, maar die poging mislukte. Omstreeks 1980 zou Lammens zich bijgevolg opnieuw bij zijn strenge Gentse bisschop Van Peteghem aanbieden. "En dat is eigenlijk geen probleem geweest. Ik had gedacht dat ik een bolwassing ging krijgen tot en met, maar hij zei gewoon: 'Het is goed, maar de eerste jaren word je geen pastoor want je hebt te veel in de publieke belangstelling gestaan. Dus heeft hij mij 10 jaar aalmoezenier gemaakt in 2 grote ziekenhuizen te Dendermonde. En pas daarna werd ik benoemd in deze kleine parochie in Balgerhoeke, bij Eeklo."

Maar zelfs bij die ontmoeting met zijn bisschop kon priester Lammens het niet laten... "Ik vroeg hem: 'Wat denkt u van het homofiel-zijn van veel van uw priesters, Monseigneur?' En zijn letterlijke woorden waren: 'Ik kan er u toch geen proficiat mee wensen'. En dan was het gedaan."

t e r u g b l i k

"Voor u is dat een thesis, voor mij en anderen is dat een stuk van ons leven", vertrouwde Wilfried Lammens me toe wanneer ik hem in 1995 voor de eerste keer sprak in het kader van het onderzoek voor mijn licentiaatsverhandeling. Het is een uitspraak die me altijd is bijgebleven. Zeven jaar later hadden we een tweede gesprek. Op die korte tijd was er maatschappelijk heel veel veranderd inzake homoseksualiteit, en dat merkte hij duidelijk ook in zijn eigen kleine parochie. "De sfeer is volledig veranderd, ook bij Jan met de pet. Ik ben hier nu 10 à 11 jaar, en heb nooit een volledige homilie aan homoseksualiteit gewijd, maar toch heb ik het heel dikwijls vernoemd. En niemand heeft me daar ooit op aangevallen. Velen hebben het integendeel beaamd: 'zij hebben ook recht op een relatie, op seksualiteit'. Nu zou ik ook niet meer doen wat ik in de jaren '70 deed, bijvoorbeeld met aparte missen. Dat is tegen het integratiedenken, maar toen was dat nodig want homo's stonden in het verdomhoekje. Wij wilden dat doorbreken, en dat was nodig."

De vraag of hij zich toen wel had geamuseerd, leverde een opmerkelijke reactie op. Met een brede glimlach op het gelaat antwoordde hij bevestigend. "Ja, ik heb dat heel graag gedaan. Heilige huisjes afbreken...: ik deed toen niets liever."

Bart Hellinck

(1) Dit artikel is gebaseerd op eigen interviews/gesprekken met Wilfried Lammens, Wim Lambert, Kamiel Van Assche, Jean-Marie Criel en William Veireman en de volgende twee werken: Geert THUYN, *Sjaloom. Een werkgroep voor homofiele kristenen in Vlaanderen (1969-1977)*, Leuven, KUL, 1982, 193 p. (OLV-KUL, prom. prof. R. De Schryver) en Bart HELLINCK, "Een droom waarvan we nooit konden vermoeden dat hij mogelijk zou zijn." *Bijdrage tot de geschiedenis van 50 jaar homo- en lesbische beweging in Vlaanderen (1953-2003)*, Gent-Brussel, Halebifederatie-Gelijke Kansen, 2003, 226 p.

(2) W. LAMMENS, *emancipatie- en integratiepogingen van homofiele groepen in Vlaanderen, Sjaloom 03(1974) 2-3, p.3.*

(3) W. LAMMENS, *Late kanttekeningen bij een pauselijke encycliek, Jonathan (1969) 1, pp.16-17.*

(4) T. SCHOOTTEET, *20 vragen aan Wilfried Lammens, Infoma-Duiding, III, 1977, 3, p.2.*

(5) G. THUYN, *Op. cit., p.60.*

de exhibitionist

Sex brennt: Magnus Hirschfelds Institut für Sexualwissenschaft und die Büchverbrennung. Berliner Medizinhistorischen Museum der Charité 7 mei - 14 september 2008)

Hoe krijg je in deze internettijden de mensen nog eens uit hun kot? Met (de belofte van) seks natuurlijk. *Sex sells*. De mensen van de Magnus Hirschfeld Gesellschaft (MHG) uit Berlijn moeten net hetzelfde in gedachten hebben gehad bij het promoten van hun tentoonstelling deze zomer over de plundering, nu 75 jaar terug, van Hirschfelds befaamde Institut für Sexualwissenschaft door de nazi's op 6 mei 1933. En alzo kon iedereen die de S-Bahn vanuit Berlin Hauptbahnhof nam erg moeilijk naast het erg grote spandoek kijken dat op de gevel van het Berliner Medizinhistorischen Museum der Charité was gehangen: "Sex brennt". Of het spandoek veel volk heeft kunnen bekoren, weet ik niet, maar het zal de nieuwsgierigheid van velen zeker hebben gewekt. Toch vrees ik dat het merendeel van de mensen die effectief de stap hebben gezet om het museum te gaan bezoeken, ontgoocheld zullen zijn geweest over wat ze er te zien kregen. Dat zag ik ook aan de snelheid waarmee mensen die de rest van het museum bezochten, het verdiep van de *Sonderausstellung* over Hirschfeld en de boekverbranding weer uitholden. Toch vond ik de tentoonstelling erg bijzonder. Zelf moet ik er minstens twee uur hebben doorgebracht.

Wat is er gebeurd sinds het stukje in 'Het ondraaglijk besef' nr.11 over Li Shiu Tong, Hirschfelds Chinese en laatste levenspartner? Er werd toen verteld over een belangrijke vondst van Hirschfeld-materiaal in Canada. Er was enerzijds een lederen koffer die moet hebben toebehoord aan Liu Shiu Tong, waarin o.a. het dodenmasker en een dagboek van Hirschfeld, bijgehouden tijdens de asieljaren in Frankrijk, zaten. Deze werden ondertussen geschonken aan de MHG door de Canadese vinder Adam Smith en waren dus op de tentoonstelling voor het eerst te zien. Maar er was ook een in het kielzog van die eerste vondst op het spoor gekomen lot van Hirschfeld-boeken dat door de nazaten van Li Shiu Tong aan een hoge prijs te koop werden aangeboden. Daarvoor werd het geld inmiddels bijeen gegaard en de boeken aangekocht. Boekdubbels uit het aangekochte lot zelf werden dan weer verkocht aan o.a. een Amerikaanse universiteit om op die manier de benodigde som bijeen te krijgen. De zaak kreeg ook een akelig staartje. Een deel van de - weliswaar verzekerde - boeken werden opgestuurd maar zijn nooit aangekomen in de V.S. "Misschien", zo schreef Ralf Dose van de MHG me, "hebben we te veel de aandacht getrokken door de boeken voor het

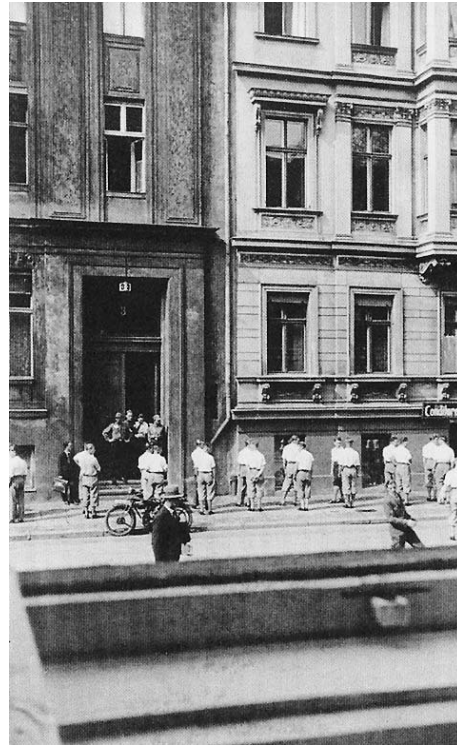
Opname van Hirschfeld (tweede van rechts) en Karl Giese (vijfde van rechts) in een bont gezelschap, vermoedelijk rond een theatervoorstelling of een gekostumeerd bal; de moeder van Giese zit helemaal links. (verzameling Adelheid Schulz, foto MHG Berlijn)

hoogst mogelijke bedrag te verzekeren." Er waren ook andere zaken, die niet uit de Canada-démarche van Dose voortgekomen waren, in primeur te zien op de tentoonstelling. Zoals de prachtige foto's die de nog levende Adelheid Schulz (zie "Hirschfelds poetsvrouw" in 'Het ondraaglijk besef' nr.10) ondertussen nog schonk. Zij maakte tevens enkele foto's van de toestand binnen in het Instituut na de plundering. Ook die waren op de tentoonstelling voor het eerst te zien. Maar er was ook het gastenboek van Hirschfeld tijdens de exiljaren dat Marita Keilson-Lauritz in een Duits archief had weten op te snorren. Je kon er het origineel achter glas bekijken en een levensechte reproductie eigenhandig inkijken. Bijzonder was de expliciete vraag aan de bezoekers om aantekeningen te maken in de reproductie daar waar meer informatie kon worden gegeven over de namen vermeld in het gastenboek. De tentoonstelling die alleen in de Duitse taal opgezet was, leek een beetje saai door de vele teksten en de onvermijdelijke reproductie in zwart-wit van soms korrelige krantenartikelfoto's. Maar de tentoonstelling liet ook net zien dat krantenartikelen over het voorval zowat de enige bronnen zijn over de plundering. En daar moeten veel binnengewaaide bezoekers, op zoek naar de beloofde seks of niet, snel op afgehaakt hebben. Ook al werd gepoogd om doorheen de tentoonstelling die strakheid wat te doorbreken met installaties en films van kunstenaars.

Wat er ondertussen precies gebeurd is met de bibliotheek en het archief van Hirschfeld is onduidelijk. Een deel werd vermoedelijk verbrand tijdens de fameuze boekverbranding op de Opernplatz (nu Bebelplatz) 4 dagen later (10 mei 1933). Maar een deel verdween ook. Waar naartoe weet men niet. Op de tentoonstelling vernam je ook dat Hirschfeld eenmaal in exil het aanbod heeft gekregen om een deel van zijn collectie

Deelnemers (travestieten en een drag king) aan een studiedag aan de ingang van het Instituut in 1921. (fotograaf Willy Römer, MHG Berlijn)

Amateuropname van de georganiseerde plundering van Hirschfelds Instituut op 6 mei 1933. (foto MHG Berlijn)

terug te kopen. Het is dan ook niet uitgesloten dat ze op een dag toch nog ergens opduikt in een archief van een vroeger Oostblokland. Maar ondertussen zoeken de mensen in Berlijn verder naar de resterende spelden in een hooiberg en doen ze dit op een voortreffelijke en bewonderenswaardige wijze. Zelf werd ik emotioneel bij het zien van de dingen die wel nog gered werden. Alleen al omdat ze nog boven water zijn gekomen: een Canadees redde ze uit de afvalbak en plaatste een minuskuul bericht op het internet dat door Ralf Dose van het MHG van het internet werd geplukt. Die ervaring van uiterste fragiliteit en haast wonderlijke redding was erg bijzonder. De tentoonstelling was een erg mooie hommage aan een man die vermoedelijk als een van de eersten een homo-archief en bibliotheek van die omvang in zijn bezit had en die brutaal geplunderd zag door nationaal-socialistische studenten (richtingen veeartsenij en lichamelijke opvoeding) tijdens het bioscoopjournaal in een Franse cinema. Wie begaan is met een holebi-archief is daar begrijpelijkerwijs gevoelig voor, ja. Ook al omdat we weten dat ook de Nederlandse Schorerbibliotheek, een andere pionierende homobib, in 1940 ook door de Duitsers werd aangeslagen en eveneens spoorloos verdween. Onderhuids voel je dat de mensen van de MHG erg zitten met wat daar zo verkeerd liep. De sérieux waarmee ze hun werk doen - het volstaat de van correctheid haast stijf staande bijdragen in hun laatste 'Mitteilungen der MHC' erop na te lezen - toont aan dat ze op hun manier hun pijn als homo's, Duitsers, archiefmensen en *gay scholars* proberen *weiter gut zu machen* en te verdrijven.

Nog zeggen dat dit jaar het al jaren geplande Homomonument (*Das Denkmal für die in der NS-Zeit verfolgten Homosexuellen*) ingehuldigd werd. Het is een betonnen blok met een kijkgat waarin een filmpje van twee kussende mannen speelt. Die zullen dat twee jaar lang doen. Daarna neemt een filmpje van vrouwen het eindeloze gekus de komende twee jaren voor hun rekening. Bijzonder vooral is de lokatie: net tegenover het monument voor de vermoorde Joden (*Holocaust-Denkmal*) en midden in het politieke hart van Berlijn, vlakbij de Brandenburger Tor en de Reichstag. Eveneens dit jaar werd een straat in Berlijn naar Hirschfeld genoemd: de Magnus-Hirschfeld-Ufer. Volgende project nu is het installeren van Hirschfelds borstbeeld (dat zo bekend is omdat het op een spies werd megedragen tijdens de boekverbranding) aan die oever van de Spree met zijn naam. En misschien wordt de wens van de mensen van de MHG binnen enkele jaren dan ook vervuld: een fysiek gebouw en opnieuw een volwaardig Institut für Sexualwissenschaft.

De buste van Hirschfeld meegedragen op een stok tijdens de fameuze boekverbranding van 10 mei 1933. (foto MHG Berlijn)

Antinoüs als de Egyptische god Osiris, Vaticaanse Museum, Rome.

Hadrian: Empire and conflict
The British Museum London (24 juli - 26 oktober 2008)

Ook in London dachten ze misschien dat het in de verf zetten van het homoseksuele liefdesleven van de Romeinse keizer Hadrianus de kassa wat meer zou doen rinkelen. Bij mij werkte de prikkel in elk geval wel. Het was ook bijzonder om het camp aandoend beeld van Antinoüs als Griekse god eens te zien en je de bedenking te maken dat het toch wonderlijk is dat dit quasi volledig intacte beeld bijna 2000 jaar lang de tand des tijds heeft doorstaan. Maar toch was ik ook enigszins *displeased*. Ook al wordt Antinoüs (terecht) gepresenteerd als de centrale figuur in het liefdesleven van Hadrianus (en komt zijn vrouw Sabina veelbetekend pas daarna en in veel mindere mate aan de beurt), toch blijft over het geheel van de tentoonstelling een hetero-waas hangen. Alleen al de titel van de tentoonstelling: "*Empire and conflict*". Je hoort er zo de muziek van de film 'Gladiator', een hetero-icoon, bij. Hadrianus was op de eerste plaats toch een keizer met mannelijke ambities. En een *peculiar* liefdesleven, dat wel. Zelf ben ik ondertussen de omgekeerde mening toegedaan: Hadrianus was een man wiens homoseksualiteit in zijn leven een heel prominente rol heeft gespeeld. De Villa Adriana in Tivoli was inderdaad een Versailles avant la lettre. Maar, en dat vermeldt de tentoonstelling niet, het was ook een proto-Neuschwanstein, een esthetische fantasie van een homoseksueel. Hadrianus was ook de instigator van misschien wel de eerste Renaissance. En zoals we weten, spelen homoseksuelen, die "*keepers of culture*" (zie 'Het ondraaglijk besef' nr.11), altijd de hoofdrollen in alle Renaissances die er sindsdien geweest zijn. Zelf wist ik weinig over Hadrianus maar één onopvallende aanduiding op de tentoonstelling deed m'n *gaydar* tilt slaan. Zijn voorganger Trajanus bleek ook al kinderloos te zijn. Eenmaal thuis las ik dat

Trajanus ook de herenliefde toegedaan was - geen enkele vermelding daarover op de tentoonstelling - maar dat de laatste zijn vrouw wel stukken correcter behandelde dan Hadrianus. Hadrianus was ook de minnaar van Trajanus - eveneens geen vermelding waardig - en werd later door Trajanus zelfs geadopteerd waardoor Hadrianus hem als keizer kon opvolgen. Op de tentoonstelling blijkt evenmin dat ook Hadrianus zelf heeft geprobeerd om een ex-minnaar door adoptie als opvolger aan te duiden: Commodus. Toch zie je in het begin van de tentoonstelling de borstbeelden van de verschillende keizers met hun respectievelijke vrouwen netjes naast elkaar staan en lijkt het wel alsof het huisje-tuintje-keuken-verhaal ook hier grotendeels opgaat. Daar had men op z'n minst iets creatiever (lees: minder heterocentrisch) kunnen zijn. En minstens de suggestie doen dat bij ontstentenis van hetero-bloedbanden ook homoseksuele verbintenissen dynastieke *itinéraires* even wezenlijk kunnen bepalen. Hadrianus en Trajanus waren ook niet de enige Romeinse keizers die een ex-minnaar aanduiden als opvolger. Kortom, Hadrianus' homoseksualiteit wordt te veel gepresenteerd als een individuele, psychologische karaktertrek. Met een mooi romantisch verhaal erbij over een obsessie voor een jongen die het leven liet in mysterieuze omstandigheden (Antinoüs verdronk in de Nijl). Geheel in de lijn van het huidige tijdsbeeld van een geïndividualiseerde en daardoor geneutraliseerde homoseksualiteit. Terwijl wie beter toekijkt net merkt dat Hadrianus' homoseksualiteit zijn doen en laten juist grondig structureerde en bepaalde. Maar goed, ook tentoonstellingen zullen natuurlijk altijd en onvermijdelijk kinderen van hun tijd zijn. En op hun beurt deel worden van een latere geschiedenis die, mogen we hopen, met verwondering zal terugkijken naar de nog altijd té heterocentrische aanpak in 2008.

Hans Soetaert

de multigender maatschappij

Anne in 1972.

Dit zou eerst een artikel worden over 'vrouwelijke mannelijkheid'. Later simpelweg over gender. Nog later besloot ik helemaal geen artikel te schrijven, of misschien toch, maar... hoe zou ik het opvatten? Het zoveelste theoretisch discours over gender? Ik kwam er niet uit. Tot ik enige tijd geleden werd uitgenodigd door SOPHIA om in het kader van de L-Week te spreken op een debat in Brussel rond het 'feminisme en lesbianisme': hoe zat en zit het met de verhoudingen tussen beide bewegingen, en kunnen ze eventueel in de toekomst een LAT-relatie aangaan? Ik sprak af dat ik er geen droge lezing zou van maken, maar anekdotisch te werk zou gaan, zou vertrekken vanuit mijn eigen ervaring, mijn eigen (vaak controversiële) standpunten ter discussie zou gooien, en verder wel zien waar ik terecht kwam.

Meteen had ik ook een vertrekpunt voor deze bijdrage: ik beschouw ze als een denkoefening voor de lezing, een poging tot samenhang voor de fragmentarische ideeën die de beperking tot 15 minuten spreektijd nu eenmaal oplegt. Ik kader deze bijdrage echter meteen ook in het project van het Fonds Suzan Daniel omtrent de uitgave van een reeks interviews met oudere lesbiennes (zie edito). Want ook ik ben niet jong meer...

t o m b o y

Mijn verhaal verschilt in niets van de vele verhalen van holebi-, trans- en bigendere vrouwen die ik door de jaren heen gelezen en gehoord heb. De kern van de herinnering is identiek: van in je prille jeugd het gevoel hebben anders te zijn, en dat anders zijn niet kunnen benoemen bij gebrek aan enig referentiekader. Het gevoel anders te zijn kan uiteraard heel veel oorzaken hebben en zich op evenveel niveaus manifesteren. Het hoeft zich niet te beperken tot gender- of seksuele identiteit: afkomst, klasse, levensbeschouwing, functiebeperkingen, gezinssituaties, genetisch materiaal, noem maar op: al deze factoren maken ons tot wie we zijn. Ook voor mij was dat het geval. Maar mijn 'afwijkende' gender-identiteit, en vooral mijn pertinente weigering die te verbergen voor de buitenwereld, werd door de jaren heen wel een van de voornaamste oorzaken van het gevoel nergens bij te horen.

Ik werd geboren in 1956. Mijn vader hield het al voor mijn geboorte voor bekeken, en ik groeide op bij mijn moeder en grootmoeder, twee sterke, vrijzinnige, militante socialistes. Mijn moeder was aan beide benen verlamd als gevolg van de polio-epidemie van 1929, maar dat belette haar niet voltijds te werken en tussendoor romans te schrijven. Niet bepaald een conventioneel gezin dus, maar daar was ik mij absoluut niet van

1966: De arbeidsters van de Fabrique Nationale d'Armes de Guerre de Herstal (Luik) staken met als doel "Gelijk loon voor gelijk werken".
Foto van actievoerende arbeidsters bij FN te Herstal. (Uit 'Het rode boekje van de vrouw' van Dolle Mina)

bewust. De uitdrukking 'dat is (niet) normaal' had en heeft nog steeds voor mij geen betekenis; ze is voor mij overigens totaal zinledig.

Ik las veel, knutselde, tekende, maar speelde het liefst op straat. Ik had een rothekel aan rokken en jurkjes, trok als het even kon een short aan; kortom: ik was een *tomboy*, iets wat bij meisjes voor de puberteit vrolijk wordt aanzien als 'overgangsfase'. Ik werd 'een halve jongen' genoemd, iets waar ik het niet mee eens was, want een meisje dat aan de overkant van het plein woonde, noemden ze "een volle jongen": waarom was ik maar een halve? Het zinde mij geenszins. Ik was ook een dromer. Als er niemand voorradig was om mee te spelen, kaatste ik urenlang mijn bal tegen de muur en verzon verhalen, waarin ik een dappere ridder was die mooie donkere vrouwen van de ondergang redde. Met het einde, waarin ze trouwden en lang en gelukkig leefden, wist ik niets aan te vangen, dus sloeg ik het bewust over en verzon een nieuw avontuur.

Thuis en op straat was ik brutaal en zelfbewust: in het gezelschap van 'vreemden' werd ik echter verlegen en tergend stil. Op school had ik een aantal schaarse vriendinnen, net als ik afkomstig uit een arbeidersmilieu, maar verder had ik met hen weinig gemeen. Met de rest van mijn klasgenoten nog minder. Ze dweepten met jongens, droegen jurkjes met tierlantijnen (waar ik zoals gezegd niet van hield, al was het maar omdat mijn toen al brede schouders daar telkens bijna uitknalden), en lazen wel boeken, maar niet wat ik las, 'De Vijf' bv. van Enid Blyton, waar de figuur van George, die eigenlijk een meisje was en Georgina heette, mij mateloos boeide. Ze wilden ook allemaal dokter, kinderverzorgster of verpleegster worden. Ik wist niet wat ik wilde worden. Op een keer werd mij die vraag gesteld in de klas, en ik antwoordde spontaan: ridder. De klas kwam niet meer bij van het lachen. Ik vond het vervelend, maar het kon mij ergens ook niet schelen. Thuis zei ik dat ik zeekapitein of wielrenner wilde worden. Mijn moeder merkte op dat vrouwen zoiets nog niet mochten. Mij een zorg, want tot mijn tiende leefde ik in de rotsvastе overtuiging dat ik in een jongen zou veranderen. Ik herinner mij de dagen nog waarin het tot mij doordrong dat zoiets niet zou gebeuren, dat ik wel degelijk een vrouw zou worden. Ik was diep ontgoocheld. Maar ik legde mij uiteindelijk noodgedwongen neer bij de situatie - ik zou wel zien.

Tekeningen uit 'Het rode boekje van de vrouw' van Dolle Mina (1972).

t h e s e a r e t h e d a y s o f
m i r a c l e a n d w o n d e r

Op 16 februari 1966 legden meer dan 3000 arbeidsters van de Fabrique nationale d'armes de guerre in Herstal het werk neer. Kort daarop volgden ook die van de Ateliers de Construction Électriques (Accec) in Herstal, Charleroi en andere vestigingsplaatsen. Ze eisten, overeenkomstig artikel 119 van het Verdrag van Rome uit 1957, gelijk loon voor gelijk werk. Na drie volle maanden staking, die ook ruim 5000 mannen werkloos maakte, kregen de staaksters principieel gelijk.

In mei '68 lag ik nog op mijn buik in het gras met mijn oor tegen een kleine transistor om toch maar niets te missen van wat er gebeurde in de straten van Parijs. Een paar maanden later ging ik naar het Lyceum. Mijn puberteit zou zich afspelen tegen de achtergrond van de tweede feministische golf en het ontstaan van de autonome lesbische beweging. Zowel het feminisme als het lesbianisme zouden mij niet meer loslaten, zij het uiteraard in een steeds evoluerende context.

In 1970 werd in progressieve middens een oproep gericht aan de vrouwen om zich aan te sluiten bij Dolle Mina, een feministische groep opgericht naar Nederlands voorbeeld, en waarvan de naam verwijst naar Wilhelmina Drucker, socialiste uit de eerste feministische golf. In datzelfde jaar was ook het PAG opgericht (Pluralistische Actiegroepen voor gelijke rechten van man en vrouw). Beiden klaagden de discriminatie van de vrouw aan, ijverden voor gelijk loon voor gelijk werk, deelname van vrouwen aan de politiek, hervorming van het huwelijksgoederenrecht, recht op zelfbeschikking (baas in eigen buik), kinderopvang, en ga zo maar door.

PAG was pluralistisch, organiseerde discussieavonden, richtte praatgroepen op (waaruit later de vrouwenhuizen zouden groeien) maar was toen wat mij betreft veel te braaf. De ludieke acties van Dolle Mina daarentegen spraken mij veel meer aan. Dolle Mina's verbrandden hun beha's (ik had er nog maar net een, maar gooide hem weg en zou er bijna nooit meer een dragen), gingen rokend de straat op onder het motto dat 'vrouwen ook recht hebben op longkanker', en hoewel ze niet aanleunden bij een politieke partij stonden ze toch veeleer aan de linkse kant. In 1972 werd vervolgens het VOK, Vrouwenoverlegkomitee, opgericht. Bedoeling van het VOK was en is nog steeds een netwerk te vormen voor de progressieve vrouwengroepen in Vlaanderen. In 1972 organiseerden zij op 11 november de eerste vrouwendag in Brussel, in

Passage 44. Spreeksters waren, onder meer, Simone de Beauvoir en Germaine Greer. Ik was 16 en beleefde die dag in een soort roes. Dit was mijn ding, zoveel was zeker. Ergens op een standje kocht ik een rood T-shirt met het vrouwenteken en de gebalde vuist in het midden. Ik denk dat ik het de volgende twee jaar nauwelijks heb uitgetrokken, enkel voor een gedwongen wasbeurt.

Dat ik feministe was lag in de lijn der verwachtingen, maar wat met het lesbianisme? Dat werd mij duidelijk van zodra ik op het Lyceum kwam. Ik werd meteen smoorverliefd op mijn lerares Latijn. Diegenen die het geweten hebben en het als platonisch gedweep afdeden, moet ik hierbij teleurstellen: mijn dromen waren weinig platonisch. Ik was toen weliswaar nog romantisch, maar mijn fantasieën eindigden steevast op een stevige vrijpartij. En dat was voor mij eigenlijk de gewoonste zaak van de wereld. Ik had ook wel af en toe iets met een man, maar dat bleef heel oppervlakkig. Het interesseerde mij niet echt. En ook dat stoorde mij niet meer. "Make love, not war" schreven we met gekleurd krijt op het stenen middenplein van de school. Wat het geslacht van die vrijer was, deed er eigenlijk niet toe. "Het is zonde de helft van de mensheid uit te sluiten op basis van de sekse", filosofeerden we. Mijn hartsvriendin, met wie ik regelmatig hartstochtelijk zoende, deed mij op een bepaald moment met mijn voeten op de grond landen. "We moeten hiermee stoppen", zei ze. "Waarom?", vroeg ik. "Ik ben bang dat ik lesbisch ben", zei ze. "So what", zei ik. "Ik kan het mijn ouders niet aandoen", antwoordde ze, "en ik wil ook zo graag kinderen". Op dat moment begreep ik het probleem niet. Ik had, kort voordien, een boek in mijn moeders bibliotheek gevonden van Carla Walschap: "De eskimo en de roos", een prachtig verhaal over de liefde tussen twee vrouwen. Ik las het in een ruk uit, en liep de rest van de week te zweven. Als dit lesbisch zijn betekende, wat kon er dàar dan mis mee zijn?

Ik zou het vlug genoeg weten. Ik begon een relatie met een 15 jaar oudere lerares, iets wat thuis niet op gejuich werd onthaald, vooral vanwege het leeftijdsverschil, en de gedachte dat ik door deze relatie gefixeerd zou worden op vrouwen. Het werd een verwarde periode.

d e l e s b i s c h e g o l f

Mijn vriendin ging regelmatig naar London, waar ze kennis maakte met Sappho, een groep vrouwen die wekelijks samenkwam en vooral een ontmoetingsplek voor lesbiennes wilde creëren. Het idee werd naar

Gent geëxporteerd, waar in 1974 de eerste autonome lesbische groep Sappho werd opgericht. Sappho was een ontmoetingsplek, organiseerde voordrachten over actuele en literaire onderwerpen, en streefde naar maatschappelijke aanvaarding: lesbische relaties waren evenwaardig aan heterorelaties. Zij verwierpen het “oud lesbische” butch-femme koppel, waarin de tradionele man-vrouw rollen werden geïmiteerd, en promootten als het ware een androgyn vrouwbeeld. Ik liet er mij een tijdje door meeslepen, wat soms tot heikele situaties leidde. Ik ging af en toe naar een bar waar nogal veel butch-femme koppels kwamen. Met de arrogantie en naïviteit van een idealistische 18-jarige trok ik op een avond mijn stoute schoenen aan en vroeg een van de butches waarom ze zonodig mannen moest imiteren: als je als vrouw van vrouwen hield, hoefde je daarvoor toch geen mannenrol aan te nemen, mannen waren immers onze grootse onderdrukkers. Het antwoord dat ik kreeg was kort en bondig: “Ha, een intellectueeltje dat ons de les komt spellen. Ga eens mee naar buiten, kind, dan zal ik je laten voelen waarom”. Ik nam de benen, was eerst diep verontwaardigd, maar dit incident zette mij later, toen ik in contact kwam met de queer literatuur, wel aan het denken. Tijdens de jaren zeventig ontstonden overal autonome lesbische groepen. Waarom die nood aan een aparte werking, waarom niet samen werken met de homobeweging, of, binnen de feministische beweging? Het antwoord was eigenlijk vrij simpel: lesbische vrouwen voelden zich in geen van beide thuis, en werden in geen van beide bepaald hartelijk verwelkomd. De homobeweging was in hoge mate een mannenwereld. Homo's en lesbiennes hadden in de private sfeer eigenlijk niets met elkaar te zien, hadden een andere leefwereld. Ze waren op een andere manier gesocialiseerd, en sommigen onder hen wilden in geen geval iets met elkaar te maken hebben.

De relatie met de feministische beweging was ook vrij problematisch. Feministen werden in de publieke opinie vaak afgeschilderd als mannenhaatsters. De zichtbare aanwezigheid van lesbische vrouwen zou de verwezenlijking van hun doelstellingen niet bepaald gemakkelijker maken. Ironisch genoeg vormden lesbiennes een drijvende kracht binnen de vrouwenbeweging, in de abortusacties, binnen de vrouwenhuizen, op de vrouwendagen. Geen probleem overigens, zolang ze zich maar niet zichtbaar opstelden.

Het lijkt of de geschiedenis zich herhaalt. Op 8 oktober 1904 geeft Anna Rüling, een van de eerste gekende lesbische activisten, een opmerkelijke speech op de jaarvergadering van het Wissenschaftlich-humanitäres Komitee van Magnus Hirschfeld in het Berlijnse Hotel Prinz Albrecht. Ze stelt dat de strijd voor vrouwenrechten en homo/lesbische rechten eenzelfde strijd is, en feliciteert het Komitee om oog te hebben voor de strijd van vrouwen en lesbiennes, iets wat tot nog toe erg werd verwaarloosd. Ze doet ook een oproep aan de vrouwenbeweging om de

Actie van gemaskerde lesbiennes op de Vrouwendag 1975 te Hasselt. (Uit het VOK-feestboek '25 Vrouwendagen in beelden en woorden')

lesbische eisen op te nemen in hun strijd, in plaats van ze te bespotten of te negeren. De rede van Rüling had, op enkele specifieke en voor die tijd gebruikelijke opmerkingen over de aard van homoseksuelen na, in de jaren zeventig kunnen geschreven zijn.(1)

Tegenover de gematigde lesbische groepen, Sappho, Timas, Mytilene, Atthis, die naar de goedkeuring door de maatschappij streefden en niet wilden opvallen, vond eind jaren zeventig, begin jaren tachtig een radicalisering binnen de autonome lesbische beweging plaats. Naar analogie met de feministische Fem-Soc beweging, en met groepen als de Mouvement Homosexuel d'Action Révolutionnaire (M.H.A.R.), de Rode Hond en later de Rooie Vlinder, ontstonden groepen als Liever Heks en Catal Hüyük. Liever Heks was radicaal feministisch en socialistisch, Catal Hüyük hekeldde de bestaande maatschappij, uitte kritiek op de heteronorm, en de hetero-gerichte feministen. Lesbisch-zijn was voor hen terzelfder tijd een emotionele én een politieke keuze.

Het is boeiend om te zien hoe de evolutie van sommige mensenlevens, in casu het mijne, op bepaalde momenten in grote mate de evolutie van maatschappelijke bewegingen lijkt te volgen. Rond het midden van de jaren '80 was de autonome feministische beweging grotendeels verdwenen. Een deel van hun eisenpakket werd overgenomen door de vrouwenafdelingen van politieke partijen, en de vakbonden. Het VOK leefde verder, en organiseerde wel nog ieder jaar de vrouwendag. Ook de lesbische beweging trok zich in zichzelf terug. Zo organiseerde Impuls vormingen om lesbische vrouwen weerbaarder en bewuster van hun eigen identiteit te maken. Wie wel bijdroeg tot een grotere zichtbaarheid was het Lesbisch Doefront, dat elk jaar een Lesbiennedag in Gent organiseerde. Ook ik was veranderd. In 1975 werd ik verliefd op een vrouw, die ik tot op vandaag als mijn 'compagnon de route' mag beschouwen. Begin jaren '80 ging ik wijsbegeerte studeren, en werkte daarna tot 2003 als wetenschappelijk boekhandelaar. Van revolutionair elan was nog weinig sprake. Wel volgde ik op de voet de ontwikkelingen binnen vrouwenstudies, later genderstudies, nog later queer studies, en uiteraard, homo/lesbische studies.

De panelleden bij het recente debat van Sophia over feminisme en lesbianisme. (foto Tineke Van Engeland)

v r o l i j k   n a a r   d e   2 1 s t e e e u w

Tijdens het laatste decennium van de twintigste eeuw bleek dat de jarenlange strijd zowel van feministen als van holebi's (biseksuelen hadden ondertussen ook hun rechten opgeëist, nog later zouden ook de transseksuelen volgen) toch niet tevergeefs was geweest. In 1990 werd de wet op abortus goedgekeurd: abortus was onder bepaalde voorwaarden niet langer strafbaar. Vrouwen waren evenwel nog lang niet gelijk vertegenwoordigd in de politiek. Er werden maatregelen bedacht om aan dit structureel democratisch tekort te verhelpen, o.m. het rits-systeem. 'Mannelijke' beroepen werden opengesteld voor vrouwen, en de antiracismewet van 1981 werd aangevuld met de wet van gelijkheid tussen man en vrouw. Hoewel het woord feminisme een negatieve connotatie had bij jonge vrouwen, kwamen zij wel voor hun rechten op, zij het op een andere manier. De feministen van de jaren '70 gingen uit van het gelijkheidsdenken: zij verwierpen de seksedichotomie, beschouwden vrouwen en mannen als wezenlijk gelijk, met gelijke rechten, plichten en kansen op alle vlakken. In de jaren negentig won het differentiedenken aan belang: mannen en vrouwen worden daarin als gelijkwaardig beschouwd, maar zijn toch fysiek, intellectueel en psychologisch anders. Vrouwen wilden dan ook als gelijkwaardig behandeld worden, zonder daarom afstand te moeten doen van hun "vrouw-zijn". Ik had wel begrip voor die manier van optreden, maar was mij anderzijds ook heel goed bewust van de gevaren die deze opstelling inhield. De genderdiscussie werd op die manier opzij geschoven, en het was op die manier heel gemakkelijk vrouwen opnieuw in het oude keurslijf te schuiven, zij het in een hedendaags kleedje. Iets wat volgens mij ook is gebeurd.

Wat de holebibeweging betreft: even leek het alsof de holebi-eisen nooit de politieke agenda zouden halen. Maar ook daar kwam stilaan verandering in, en tegen het einde van het decennium voerden verschillende partijen specifiek campagne rond holebithema's. Zowel VLD, Agalev, SP, VU-ID21 als Vivant namen homo's en lesbiennes als doelgroep in hun verkiezingscampagne op. Homo's en lesbiennes werden in een tempo dat ze zelf niet hadden voorzien duidelijk zichtbaar. De Roze zaterdagen kenden onder hun nieuwe benaming Lesbian en Gay Pride een groeiend succes. Er werden, open en bloot, roze huizen opgericht. BV's kwamen openlijk voor hun homoseksualiteit uit. De beweging was divers: er

Anne bij een actie in 1999. (foto Lieve Snellings)

ontstonden sportclubs, lesbische koren, de (hoofdzakelijk gemengde) holebi-jongereengroepen floreerden, er waren de Gay-Games, holebi-boekhandels, glossy tijdschriften... We gingen met een roze bril de 21ste eeuw in. Of toch niet?

d e   m u l t i - g e n d e r m a a t s c h a p p i j ?

Op het eisenprogramma van de eerste Vrouwendag stonden: gelijke ontplooiingskansen voor vrouwen, seksuele ontvoogding, opheffing van de maritale macht (inclusief afschaffing van de fiscale cumul van inkomens binnen het huwelijk), gelijk loon voor gelijk werk, meer sociale voorzieningen en de hervorming van de sociale zekerheid (crèches, familiehelp, volledig betaalde zwangerschapsrust, collectieve faciliteiten zoals wasserijen, ook de ontwikkeling van vaderschapsverlof). Vandaag hebben vrouwen juridisch gelijke kansen tot ontplooiing, zijn ze baas in eigen buik, kunnen ze over hun eigen inkomen beschikken, is er zwangerschapsrust, vaderschapsverlof, is er weer aandacht voor het uitbreiden van de kinderopvang en wordt werk gemaakt van meer sociale voorzieningen. Maar: alles kan beter. Het eisenplatform van het VOK op vlak van gelijke kansen, sociale zekerheid, welzijn, politieke vertegenwoordiging, gezondheid, juridisch en burgerlijk recht, seksueel en interfamiliaal geweld, mensenrechten, asiel, ontwikkelingssamenwerking, en fiscaliteit is lang, uitgebreid en zeer reëel. Vrouwen hebben theoretisch gelijke kansen, maar er is nog altijd het fameuze glazen plafond. Als ik anno 2008 naar de Eurotop kijk zie ik een verzameling van grijze en donkerblauwe muizen, mannen, met daartussenin één kleurige verschijning, een vrouw, Angela Merkel. Op hoog niveau spelen vrouwen nog steeds niet of nauwelijks een rol. Op het vlak van arbeid is de eis van gelijk loon voor gelijk werk nog steeds niet overal een evidentie. Ik heb dat aan den lijve mogen ondervinden toen ik een jaar ging werken in de poetssector. Sommige werkgevers bedenken vernuftige strategieën om vrouwen in een lagere categorie te kunnen onderbrengen, waar het loon een stuk lager ligt.

Onder het motto "Out together now!" betoogden in 1996 lesbiennes en homo's voor gelijke rechten. Ze eisten een anti-discriminatiewet en vroegen de realisatie van een partnerregistratie met wettelijke garanties. Ze kwamen ook op voor een actief emancipatie- en anti-discriminatiebeleid en een volwaardig aids-beleid, en vroegen meer positieve media-aandacht. Later werden de eisen uitgebreid tot homoseksualiteit in de eindtermen, openstelling van het huwelijk, en adoptie.

In 2002 werd de antidiscriminatiewet uitgebreid, in 2003 werd het huwelijk mogelijk voor personen van hetzelfde geslacht, en recent is adoptie mogelijk voor homo's en lesbo's. Ook hier: alles kan beter, in het onderwijs, op het vlak van gezondheid, politiek, aandacht voor relaties.

Er is nog heel veel praktisch werk aan de winkel, daar zijn zowel feministes als lesbiennes het over eens. Die verwezenlijkingen zijn ook broodnodig, en bovendien is het in het huidige politieke klimaat van pijlsnelle verrechtsing ook nodig nauwlettend toe te zien dat geen van de verworven rechten wordt teruggeschroefd. Maar er is meer.

In het eisenpakket van Folia, de opvolger van het Lesbies Doefront en organisator van de L-day en -week, vind je onder de rubriek gender het volgende terug:

- Meer en originele vrouwen in de media. Er bestaat een enorme diversiteit onder vrouwen: waarom vinden wij die niet terug in onze media? Het schoonheidsideaal dat in de meeste reclame gepropageerd wordt, bevestigt jammer genoeg de klassieke beelden van mannelijkheid/vrouwelijkheid.
- Het doorbreken van de bestaande vooroordelen en klassieke rolpatronen, en dit niet alleen binnen de samenleving (heteronorm), maar ook binnen de halebibebeweging.
- Ruimte voor elke vorm van genderexpressie. Folia wil genderbewuste groepen steunen - zowel logistiek als inhoudelijk.

Ik sta volledig achter deze eis. Tijdens mijn omzwervingen door de literatuur over dit onderwerp raakte ik door de jaren heen meer en meer overtuigd dat de genderdichotomie een van de belangrijkste oorzaken is van discriminatie. Het begint al van bij de geboorte: het eerste wat de gynaecoloog zegt na de bevalling is: het is een jongen (of een meisje). Van zodra die zin is uitgesproken, wordt het onderscheid gemaakt, dat meestal onmiddellijk blijkt uit de reacties van de omstaanders: het meisje is schattig en lief, en het jongetje een flink kereltje. Het kind met de penis wordt meteen mannelijke eigenschappen toegedicht, het kind met de vagina vrouwelijke. Het wordt nog steeds als een evidentie beschouwd. Ik weet wat daar maatschappelijk onder verstaan wordt, maar zelf heb ik die concepten nooit aangevoeld, nooit begrepen. Mannelijk en vrouwelijk: wat zijn dat voor beesten? Toen ik in de boekhandel werkte, gebeurde het soms dat iemand (meestal een man) mij iets vroeg, en mijn antwoord categoriseerde als "typisch vrouwelijk". Ik keek dan verbaasd op en zei: wat is dat, typisch mannelijk of vrouwelijk? Ik kreeg vervolgens een blik alsof ik een *alien* was, maar niemand heeft mij er ooit op geantwoord. Uit deze, en nog veel andere situaties, heb ik afgeleid dat het overgrote deel van de mensen, alle publicaties en lezingen ten spijt, zich totaal niet bewust is van het feit dat biologisch geslacht, genderidentiteit en seksuele identiteit drie verschillende entiteiten zijn. Dat alleen het biologisch geslacht een gegeven is (dat bovendien medisch kan gewijzigd

worden), maar dat gender- en seksuele identiteit totaal niet vastliggen en doorheen een leven ook kunnen wijzigen. Ik denk dat het bewustmakingsproces op dat vlak nog moet beginnen.

Folia schrijft verder in de inleiding op haar eisenpakket nog dit: "Wij nemen onze verantwoordelijkheid in de maatschappij die steeds rechtser wordt en waarin de halebibebeweging steeds meer in een keurslijf gedrukt wordt. Wij willen ingaan tegen deze verburgerlijking. Wij creëren ruimte om te experimenteren, waar we normen, gedachten en heersende ideeën in vraag stellen."

Het is opnieuw een punt dat ik volledig onderschrijf. We hebben gestreefd naar gelijkheid, naar gelijke behandeling, wij wilden niet meer schuin bekeken worden, wij wilden 'normaal' zijn. Wij wilden een homo/lesbische variant op het huisje-boompje-kindje-heterohuwelijk. De heteronormaliteit is nog steeds very *'alive and kicking'*, de maatschappij is er van doordrongen. De beelden van vrouwen die ons dagelijks via de media door onze strot worden geduwd zijn nog steeds ontzettend stereotiep. Ik heb de hele strijd om het homohuwelijk met lede ogen aanzien. Begrijpen doe ik het wel, vanwege de juridische implicaties, de zekerheid die een huwelijk in onze huidige maatschappij lijkt te bieden. Ikzelf kan er echter niet in meegaan, en blijf mij afvragen of de halebibebeweging in dit verband geen kans heeft laten liggen. Meer precies de kans om het instituut huwelijk in vraag te stellen, en te streven naar een meer individuele benadering, waarin ieder mens als autonoom individu een relatie kan aangaan met een ander mens, en die desgewenst juridisch kan laten bekrachtigen. Of is dit een brug te ver? Wat mij betreft niet.

En ik denk dat feministen en lesbiennes zich in bovenstaande punten best kunnen ontmoeten.

En wat mezelf betreft? Ik ben ondertussen 52, ik weet nog steeds niet wat normaal is, meer nog, ik verzet mij tegen alles wat zich normaal noemt. Ik weet nog steeds niet wat mannelijk en vrouwelijk is. Ik identificeer mezelf niet langer als lesbienne, maar als bi-gender en biseksuele lesbienne. Ik voel me ook nog altijd anders. Maar als de wind uit de goede richting waait, durf ik wel eens filosoferen over een multi-gender maatschappij. Waarin ik - misschien - zou thuishoren. Het lijkt mij de moeite waard daarnaar te streven. Ik zal die maatschappij niet meer meemaken. Maar een mens mag ook wel eens dromen.

Anne Ganzevoort

(1) Rülting Anna. *Welches Interesse hat die Frauenbewegung an der Lösung des homosexuellen Problems? Eine Rede. Jahrbuch für sexuelle Zwischenstufen unter besonderer Berücksichtigung der Homosexualität* 07(1905), pp. 131-151. Een voor dit artikel relevant uittreksel uit haar (Duitstalige) redevoering kan teruggevonden worden op onze website www.fondssuzandaniel.be.

bibliografie

Hellinck Bart. *Een halve eeuw (in) beweging. Kroniek van de Vlaamse halebibebeweging. Gent, FWH, 2002.* (zie www.holebifederatie.be/holebifederatie/docs/d_eenhalveeuw.pdf)

Van Molle Leen. *De nieuwe vrouwenbeweging in Vlaanderen, een andere lezing. BTNG-RBHC 34(2004) 3, pp. 359-397.* (zie www.flwi.ugent.be/btng-rbhc/pdf/BTNG-RBHC.%2034.%202004.%203.%20pp%20359-397.pdf)

maurice

Henri. (Photo: www.127squadron.co.uk)

Quand vous lirez cet article, Maurice De Clercq aura déjà fêté son 91ème anniversaire. Pendant un certain temps il a été le vice-président du CCL, dont Louis Renkin a déjà raconté l'histoire dans le dernier numéro de notre lettre d'information. Voici quelques souvenirs de sa vie.

"Je suis né à Saint-Josse-ten-Noode en décembre 1917. Mes parents étaient des gens très simples, tous les deux de Nazareth, près de Gand. Ils sont venus travailler à Bruxelles. Ils se connaissaient mais ils ne se fréquentaient pas. Tous les gens de la même région qui habitaient la capitale se réunissaient à l'occasion d'une fête, et c'est ainsi qu'ils se sont rencontrés. Ils se sont mariés en 1911. Ensuite ils ont eu un commerce de beurre et d'oeufs, ce qui obligeait mon père, pendant la première guerre, d'aller une fois par semaine à pied à Kruishoutem pour y acheter un stock. Un camion ramenait ça, mais il n'y avait pas de place pour les gens."

l a p r e m i è r e f o i s . . .

"J'ai eu une enfance et adolescence heureuse entre mes parents qui m'aimaient bien, et je les remercie encore aujourd'hui de m'avoir permis de faire des humanités gréco-latines dans un collège renommé, où tous les professeurs étaient prêtres. Et contrairement à ce qu'on raconte il n'y a jamais personne qui m'a touché. Ce qui m'aurait certainement fait plaisir..."

Je n'ai vraiment pas senti très jeune que j'étais différent des autres garçons. Mais à l'âge de la puberté, quand je rêvais, j'avais toujours un garçon dans mon lit ou dans mes bras. Pourtant je ne savais encore rien. Et il n'y avait pas de mots pour décrire ces sentiments parce qu'on n'en parlait pas. Mais un jour un copain plus âgé où j'allais de temps en temps me dit: 'Tu ne viens pas cet après-midi?' J'y ai été et il m'a tripoté, et ce fut la révélation!. Puis j'ai eu des aventures avec l'un, avec l'autre, mais d'abord je ne savais pas que l'homosexualité existait. Je me disais simplement: 'Ça passera'. Cependant moi, je n'ai jamais eu de problèmes avec mon homosexualité. J'avais des anciens professeur qui ont su ça, ou bien je le leur ai dit, - je n'en sais rien - et ils n'ont jamais rien dit de mal. C'est la vie. Le seul problème, c'est que je l'ai cachée à mes parents."

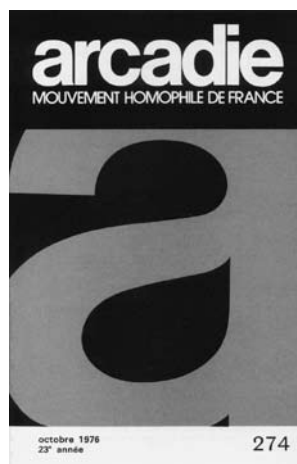
h e n r i

"J'ai toujours été attiré par les garçons et c'est ainsi que je me suis attaché à des amis qui n'étaient pas homos, ce qui a fait que je les ai tous perdus à leurs mariages, sauf deux. D'abord Jean, un élève de ma rhéto dont l'amitié a duré jusqu'à son décès il y a un an. Ensuite Henri que je n'avais pas connu au collège parce qu'il était deux années après moi, mais plus tard un ami commun m'a fait faire sa connaissance. Je l'ai beaucoup aimé, et lui réciproquement. Si bien qu'il m'a écrit: 'Sache que quoi qu'il arrive, je ne t'oublierai jamais'.

C'était pendant la guerre, à 1941 je pense, qu'il a décidé de partir pour l'Angleterre, pour se battre pour son pays, comme on disait. Il est parti, clandestinement, au péril de sa vie en traversant les frontières au nez des allemands. Il m'a écrit une carte, quelques jours après, de Saint-Sébastien en Espagne, et puis une autre de Lisbonne. Ensuite silence, jusqu'à réception d'un message transmis par la Croix Rouge: 'Tout va bien'. Il s'était déjà engagé à l'aviation, parce que son adresse était militaire. Je ne lui ai jamais écrit là-bas, parce que ça ne serait pas arrivé. Ainsi, le temps a passé. Moi, je continuais à aller régulièrement chez ses parents, qui évidemment étaient désespérés. Je finissais par douter de sa déclaration: 'Je ne t'oublierai jamais...', parce qu'en trois ou quatre ans en Angleterre il aura sûrement fait d'autres connaissances et il m'aura peut-être oublié. Mais en septembre 1944 il est rentré en Belgique, avec le champ d'aviation militaire à Grimbergen comme base. Le jour même de son retour, après les épanchements familiaux, il a voulu me revoir tout de suite. Je n'avais pas encore de téléphone à l'époque, et il a envoyé son frère plus jeune me chercher: 'Tu sais: Henri est revenu! Il faut venir. Il demande que tu viennes'. Alors je me suis dit: 'Ça y est - il ne m'a pas oublié.'

Mais il y avait un autre obstacle: il s'était marié à Bristol avec une jeune anglaise. Je crois qu'elle travaillait comme employée à l'aviation. Il s'est marié un mois avant de revenir en Belgique. C'est Clément Boone, un professeur du collège, donc un prêtre, qui a célébré leur mariage à la cathédrale de Bristol. Il était passionné de l'aviation. On m'a dit que c'est lui qui avait une filière pour envoyer les gens en Angleterre. En tout cas il y est également passé et est devenu l'aumônier de la section belge de la Royal Air Force.

Comme toujours quand j'allais chez Henri on passait un petit moment avec ses parents et puis on montait chez lui. Le jour donc où il est revenu, quand on y est arrivé, il m'a dit: 'Tu es content de me revoir?' 'Évidemment!' 'Et tu es content que je suis marié?' 'Non.' 'Pourquoi?' 'Mais écoute, tu devras t'occuper de ton ménage, de ta femme et peut-être des enfants. Et notre amitié sera foutue.' Il m'a répondu: 'Idiot! Tu sais quand même bien combien je t'aime pour ne jamais te laisser tomber.' Un mois plus tard c'est lui qui est tombé en avion, dans le Ijsselmeer tout près de Zwolle, en Hollande. On pensait avoir retrouvé son corps, et on a célébré ses funérailles. Mais ce n'est que 16 ans plus tard qu'on a retrouvé son vrai corps. En fait deux avions avaient été abattus simultanément, les pilotes étant respectivement belge et tchèque. Et voilà qu'on l'a enterré pour de bon en 1960. Un avion spécial avait emmené de Londres son épouse et sa fille - parce qu'en un mois il a eu le temps de faire une fille - née après son décès. Personnellement je n'ai rien su de cela, n'étant plus en relation avec ses parents. Parce que Henri avait laissé à moi et à deux ou trois autres personnes des instructions si jamais il tombait, pour ce qu'on devait mettre sur sa lettre de faire-part d'enterrement. Il avait dit: 'Mort pour son Dieu, son Roi et sa patrie'. Son père étant anti-Léopold n'en a pas voulu. Il a mis: 'Mort pour son idéal'. Alors moi je l'ai évité pour ne pas se disputer. Me voilà donc tout seul avec mon chagrin."

r o b e r t

"Il n'y a jamais eu quelque chose de sexuel avec Henri. Et je ne sais pas s'il savait que moi j'étais homosexuel. En tout cas on n'en a jamais parlé. On ne parlait pas de sexe. Alors évidemment quand il est mort en novembre 1944 ce fut pour moi une catastrophe. C'est en 1952 que j'ai rencontré Robert. Et c'est grâce à lui que j'ai surmonté mon chagrin. Mais je n'ai jamais oublié Henri et je ne l'oublierai jamais. Sa photo occupe d'ailleurs toujours une place de premier plan chez moi, dans mon living.

Heureusement j'ai rencontré Robert. Il avait 22 ans et faisait son service militaire. Et pour l'armée il venait tous les vendredis à Bruxelles où il devait venir échanger les films dans un centre militaire. Parce qu'à l'époque les militaires devaient rester à la caserne et ne pouvaient donc pas retourner chez eux le soir, sauf en congé. Il fallait bien les occuper. C'est ainsi qu'il venait toutes les semaines à Bruxelles et que je suis tombé sur lui. Je l'ai invité à venir manger à la maison. Ma mère était morte en 1950 et je vivais avec mon père. Je lui ai dit qu'un ami allait venir manger, et il était bien content. Comme ça, ce fut jusqu'à la fin de son service militaire.

Robert était tournaisien. Mais le soir Tournai est une ville morte. Il y connaissait deux-trois homosexuels, mais c'est tout. Il était là comme enterré vivant. Il vivait seul avec sa mère et la seule distraction, le dimanche ou le samedi soir, était d'aller dans un café-dansant où il aimait danser, mais c'était avec des femmes. J'allais trois-quatre fois par an à Tournai pour rester loger. Au début j'y étais reçu à bras ouverts: son fils avait un ami. Mais sa mère a quand même su - je ne sais pas par quel moyen - que moi j'étais homosexuel, et alors elle a interdit à Robert de me voir encore ou de répondre au téléphone.

Robert s'est très vite attaché à moi, et moi aussi à lui. Il venait à Bruxelles pour le week-end. Et quand il venait à la maison, on savait très bien pourquoi... Quand sa maman est décédée, fin 1959, Robert a décidé de venir habiter à Bruxelles. Mais ce n'était pas nécessairement chez nous, au moins pas tout de suite. Il avait loué un tout petit appartement près de la Place Dailly, mais qui n'était pas en ordre. Comme à Tournai il avait

remis son commerce il devait déménager et son appartement n'était pas du tout prêt. Alors mon père a dit: 'Tiens, il y a une pièce ici où il n'y a pas grand chose dedans. Qu'il mette ses meubles ici en attendant.' Et cet 'attendant' a duré 46 ans.

J'ai toujours caché mon homosexualité à mes parents, mais mon père aurait dû s'en douter quand Robert est venu habiter à la maison. Pourtant il n'a jamais rien dit. Un moment une certaine mauvaise langue de la famille disait: 'S'il savait tout...', alors mon père se fâchait: 'Je vous interdis de dire quelque chose sur mon fils!'

Dans ma vie professionnelle on n'a jamais parlé de l'homosexualité non plus. Ça arrivait de temps en temps que quelqu'un disait: 'Ah mais vous n'êtes pas marié! Comment ça se fait?' Alors je disais que je vivais avec mon père, ce qui était le cas. Mais Robert venait souvent me chercher au bureau. Mon chef le connaissait donc, et d'autres aussi. Ils disaient: 'Votre cousin est là. Il attend; tu peux partir.'

On l'appelait mon cousin, et ça aussi est à cause de mon père. Parce qu'un jour, quand Robert habitait déjà chez nous, mon père m'avait dit: 'Si quelqu'un demande qui vous êtes, qu'est-ce que je dois dire?' On avait cependant un paravent: la belle-soeur de la mère de Robert s'appelait De Clercq aussi. Alors mon père me disait: 'On va dire que c'est ton cousin'. Un jour un client venu chez mon père, et entendant du bruit dans la cuisine: 'Ah, c'est votre fils qui est là?' Et mon père répondait: 'Non, c'est le cousin de mon fils'. Il ne disait donc pas 'mon neveu', mais 'le cousin de mon fils'. Robert l'a bien soigné jusqu'à sa mort en 1974, comme il avait soigné sa maman jusqu'au bout."

a r c a d i e e t c . c . l .

"Je n'ai fréquenté les bars gays que très rarement, et Robert ne les aimait pas non plus. Non, on a fait partie tous les deux du Centre de Culture et de Loisirs (CCL), le groupe gay qui a été fondé en 1954 et dont j'ai été le vice-président pendant un certain temps. Robert en était le secrétaire. Je ne sais plus exactement comment j'ai connu le CCL. Je crois que je l'ai connu par Arcadie, le mouvement gay français. Et puis je connaissais des amis qui étaient parmi les premiers membres du CCL, et qui me disaient: 'Il faut venir!' Mais j'ai remis ça... On est toujours un peu anxieux d'aller dans un local inconnu... Finalement j'y suis allé, en 1959. J'y ai encore connu quelques-uns des premiers adhérents et dirigeants, mais ils ne sont pas restés très longtemps: une fois qu'on a eu des réunions intellectuelles... Ce n'était pas leur genre.

Contrairement à cette première génération je n'avais pas de pseudonyme - c'était fini ça. Mais il faut dire que beaucoup d'homosexuels avaient peur de tout, même de leur ombre. Je me souviens encore de quelqu'un qui avait une peur bleue qu'on le sache.

Arcadie avait quand même plus d'envergure que le CCL. La situation était d'ailleurs assez différente. Car la France est un pays centralisateur où tout se fait à Paris. Ce qui fait qu'en France il n'y a eu vraiment qu'un seul mouvement homosexuel, Arcadie, avec des délégations dans toutes les grandes villes. Et tous ces délégués et un nombre des membres venaient au banquet annuel: ils 'montaient à Paris' comme on dit. Tandis qu'en Belgique on est beaucoup plus individualiste, et le mouvement gay était donc très morcelé.

Pendant pas mal d'années j'ai assisté, comme d'autres membres du CCL, à ce banquet d'Arcadie à Paris, et parfois aussi à celui de Arcadie-Lille. Je me souviens encore par exemple du banquet auquel a assisté presque toute l'équipe du film 'Les amitiés particulières', dont la productrice était la soeur de la femme de François Mitterrand.

Le directeur d'Arcadie, André Baudry, était une personnalité forte. Et il était un orateur formidable, avec une belle diction et un beau français. Il a maintenant 86 ans, et nous nous écrivons toujours des cartes de vœux.

Aux années '70 le CCL est devenu Infor-Homosexualité, et s'est transformé en asbl. En tant que vice-président mon nom est donc paru dans le *Moniteur*, ce qui m'a valu quelques ennuis plus tard, vers 1980 je crois. Un jour on a reçu la visite de deux messieurs de la police qui enquêtaient sur l'association pour voir s'il n'y avait pas de pédophilie. Ils ont tout fouillé, tout regardé... En réalité ils n'ont pas beaucoup fouillé, ils nous ont surtout questionné pour savoir s'il y avait des jeunes au CCL. J'ai répondu: 'Écoutez: du temps où j'y étais il fallait avoir minimum 18 ans, et la plupart était déjà plus âgée. Depuis que je n'y suis plus, je ne sais plus du tout ce qui s'y passe.'

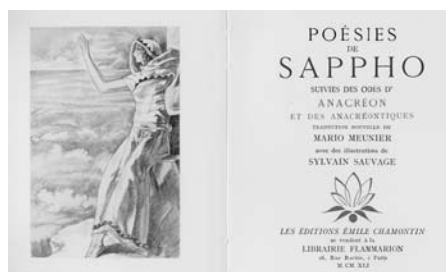
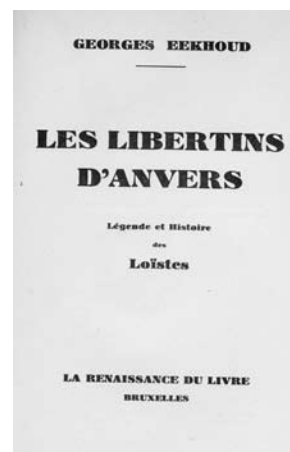
Antérieurement j'ai une fois été appelé au Palais de Justice comme témoin - je n'avais rien à dire d'ailleurs - et on m'a demandé si je connaissais beaucoup d'homosexuels. 'Oh', dis-je, 'deux à trois cents. En Belgique et surtout en France.' Le type tombait presque de sa chaise..."

"J'ai donc connu Robert pendant 54 ans, et nous avons habité ensemble pendant 46 ans. Il est mort en 2006. Évidemment ça laisse un grand vide... Et depuis lors je suis tout seul. Tous mes amis et copains sont décédés avant moi et je ne connais que peu de jeunes, dont certains me témoignent quand même encore de l'amitié, ce qui me reconforte dans mes vieux jours.

Voilà, vous savez beaucoup de choses sur moi, mais certainement pas tout. Le reste je garde pour une autre fois..."

Bart Hellinck

suzanne

Le patrimoine culturel et historique homo/lesbien est très vulnérable. Ainsi nombre de documents sont irrémédiablement perdus. Beaucoup de pièces risquent de subir le même sort. Heureusement le Fonds Suzan Daniel a pu sauver déjà bien du matériel. Cette année-ci Monique nous a donné la collection de son amie Suzanne De Pues (Suzan Daniel), après son décès déploré en novembre 2007.

En 1996 nous avons déjà reçu une partie des archives de Suzanne, alors partiellement en photocopie. Maintenant nous gérons tous les originaux, y inclus des documents dont nous ne connaissons pas l'existence: de la correspondance avec André Baudry, directeur d'Arcadie (Paris), et avec Henri Methorst, président du Comité international pour l'égalité sexuelle (Amsterdam), datant du début des années 1950; un album de photos; une photo dédicacée de l'actrice principale du film 'Mädchen in Uniform' et le programme de la représentation de la pièce de théâtre du même nom (Bruxelles, octobre 1940!),...

En plus nous possédons maintenant la bibliothèque de Suzanne: environ 250 livres, anciens et récents, romans et non-fiction, concernant l'homosexualité, le lesbianisme, la sexologie, la psychologie, ... Quelques exemples: 'Les amants de Lesbos' de Prosper Castanier (une édition de l'an 1900), 'Le puits de solitude' de Radclyffe Hall (1934), 'Notre-Dame de Lesbos' de Charles-Etienne (1924), 'Le rempart des béguines' de Françoise Mallet-Joris, ... et pas mal de livres de Georges Eekhoud, André Gide, Elula Perrin et Roger Peyrefitte.

Aussi bien les archives que la bibliothèque sont désormais à consulter au Fonds Suzan Daniel.

BH

Quelques photos de Suzanne, datant des années '30 et '40.

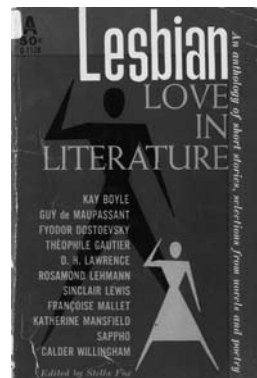
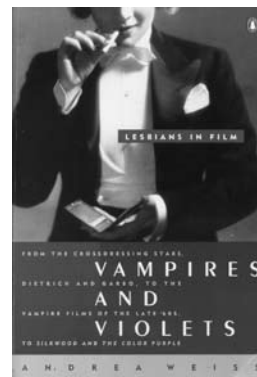
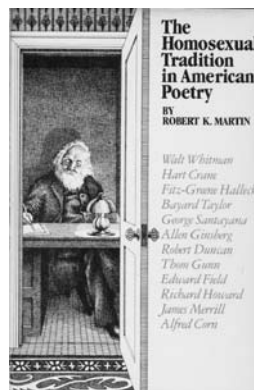
aanwinsten

Naast het archief en de bibliotheek van Suzanne De Pues (Suzan Daniel) groeide onze collectie aan met archivalia betreffende de laatste jaren van het Homocentrum Brussel (HCB), het Lesbisch Netwerk en de Lesbotafel, de VrouwenOntmoetingsRuimte (VOR), de Roze'90, Casa Rosa, Belgium goes Sydney 2002, de ouderwerking van de Kempische Werkgroep Homofilie (later: HijZijZo!), The Foundation, EuroGames 2007,...

Van dat sportevenement ontvingen we allerhande promotiemateriaal en eveneens een gouden, een zilveren en een bronzen medaille. Voortaan bezitten we bijvoorbeeld ook een video-opname van de druk bijgewoonde lesbische workshop 'Je ziet het niet aan de sacoché' op de Vrouwendag in 1993. Daarnaast konden we onder meer een lading pornografisch materiaal en enkele t-shirts en vlaggen verwelkomen. Tot slot deden onze collega's uit Amsterdam en Parijs een heleboel boeken, tijdschriften en affiches van de hand die intussen onze collectie hebben verrijkt.

BH

Een greep uit de nieuwe aanwinsten voor onze bibliotheek.

verwerking

Inzake onze archiefcollectie is dit jaar ter gelegenheid van de belangrijke aanvulling (zie elders in dit nummer) de inventaris van het archiefbestand van Suzanne De Poes (Suzan Daniel) volledig herwerkt. Daarnaast is op dit moment tevens een inventaris in voorbereiding van archivalia uit de beginperiode van het GOC Antwerpen. Intussen zijn vier andere bestanden wel al geïnventariseerd.

- 1 Enkele jaren geleden werden we gecontacteerd door de nabestaanden van een homoman die plotseling was overleden. Zij wilden zijn privé-archief - bestaande uit gedurende bijna 30 jaar bijgehouden dagboeken, en eraan gelinkte agenda's en kalenders - en zijn uitgebreide collectie boeken, tijdschriften, video's en DVD's niet zomaar weggooiden. Uiteindelijk vertrouwden ze dit toe aan het Fonds Suzan Daniel. Terzelfder tijd verkozen zij omwille van een aantal redenen wel een zekere mate van anonimiteit. Daarom is dit bestand slechts voorwaardelijk consulteerbaar.
- 2 In het begin van de jaren '70 groeide vanuit het Vormingscentrum 'Wereldscholen' de 'Kritische Werkgroep Homofilie'. Voornamelijk opgericht door hetero's en met een duidelijke maatschappijgerichte opstelling evolueerde de groep geleidelijk aan naar een vereniging voor homofiele mannen en vrouwen met aandacht voor het individueel onthaal en ontspanning. Vanaf 1975 werd dan ook als naam 'Limburgse Werkgroep Homofilie' gebruikt. Een kwalitatieve stap vooruit volgde eind 1979 toen dankzij samenwerking met het CGSO en via het BTK-stelsel een voltijds personeelslid kon worden aangeworven. In het verlengde hiervan werd de vzw Gespreks- en Onthaalcentrum Limburg opgericht. Tijdens het midden van de jaren '80 gingen in Vlaanderen meerdere homo/lesbische initiatieven overkop, en dat was ook het geval in Hasselt: in 1984 werd de vzw ontbonden. De vrouwenwerking (LEV, later LILEV) bleef echter wel bestaan. Het nu ontsloten archief van deze Limburgse groep is beslist niet volledig, maar geeft desalniettemin een mooi beeld van de ontwikkelingen vanaf het ontstaan in 1973 tot min of meer de ontbinding in 1984.

- 3 In het begin van de jaren '80 namen drie personen, die contacten hadden met de gelijknamige Nederlandse joodse werkgroep, het initiatief tot oprichting van een (tweetalige) Belgische Sjalhomo-groep, met bijeenkomsten bij het GOC (Antwerpen) en ADEHO (Brussel). De groep zou echter moeizaam van de grond komen. De kernleden woonden verspreid in Antwerpen, Brussel en Limburg, hetgeen de werking vanzelfsprekend niet vergemakkelijkte. Bovendien bleef de joodse gemeenschap over het algemeen gesloten, bleek ze niet klaar voor dit nieuwe initiatief, zodat de groep blijkbaar eerder sympathiserende niet-joden bereikte... In elk geval had Sjalhomo een klein bereik.

Het via deze inventaris ontsloten materiaal heeft betrekking op de beginperiode van de groep tot het midden van de jaren '80. De exemplaren van meerdere joodse homo/lesbische periodieken (bvb. Zei Gezondt Gazette, Tikvat Shalom, Bet Mishpachah,...) zijn in onze bibliotheek opgenomen.

- 4 Na overleg met de gekende dominee Klamer, op wiens initiatief in Nederland een ouderwerking was ontstaan, werd op 4 november 1978 ook in Antwerpen een nationale ontmoetingsdag voor ouders van homofiele kinderen ingericht. Het betekende meteen de start van een gelijknamige werkgroep, die relatief gezien veel media-aandacht kreeg. Ondanks inspanningen om in diverse steden regionale kernen op te richten, bleef de Werkgroep Ouders van Homofielen een overwegend Antwerpse aangelegenheid. Het archief bestrijkt de beginperiode van de groep tot het midden van de jaren '80.

Wat het bibliotheekmateriaal betreft, zijn er dankzij het vrijwilligerswerk van Kris weer vele honderden monografieën in de catalogi ingevoerd.

Tot slot zijn nu vier klassen van ons zogenaamde 'los materiaal' op punt gesteld. Deze omschrijving slaat op onze uitgebreide en meestal visueel erg aantrekkelijke verzameling folders, pamfletten, flyers, postkaarten en ander promotiemateriaal. De medewerk(st)ers en diverse sympathisanten van het Fonds hebben de gewoonte om al dergelijk materiaal dat ze aantreffen mee te graaien. En ook elke schenking bevat dergelijke documentatie. Maar hoe al die documenten op een gebruiks-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1	los materiaal Fonds Suzan Daner											
2	Thema's											
3		40-44	45-49	50-54	55-59	60-64	65-69	70-74	75-79	80-84	85-89	90-94
4												
5	curiosa											
6	debatten, lezingen, studiedagen									TK12	TG11	TG12
7	emancipatiebeleid (overheid)									TK13	TG14	TG15
8	emancipatiebeleid (anderen)									TK14	TG15	TK15
9	evenementen									TG17	TK16	TG16
10	film	TK17	TG18	TG19						TG11	TG12	TG13
11	fotografie									TG14	TK18	TG21
12	individueel/terzjns									TG22	TK19	TK19
13	individueel/geboortes									TK21	TK22	TK23

Een deel van de lijst ter ontsluiting van het thematisch klassemment.

vriendelijke manier ontsluiten?

Uiteindelijk hebben we geopteerd voor vier aparte klassemmenten: stukken betreffende a) aids, b) het homo/lesbisch verenigingsleven en c) het bedrijfsleven, met vervolgens d) een thematische klassemment voor de rest. Al het materiaal wordt per periode van 5 jaar - al is in de praktijk het correct dateren van pamfletten en dergelijke niet altijd eenvoudig - in een aangepaste enveloppe met een unieke plaatscode gestopt.

Preventiemateriaal van 'ExAequo'? Een voorstelling van het 'Namen Project Vlaanderen'? Of van de 'Coordination Sida Assuétudes Namur'? Publiciteit van studiedagen over aids of allerhande fundraisings-activiteiten? Het bevindt zich in ons A-klassement.

Een folder van de lesbische fietsclub 'Cycles'? Een pamflet van de 'Stichting Rozegeur'? Van de 'Ligo de Samseksamaj Geesperantotisto' (=vereniging van Esperanto-sprekende homo's en lesbiennes)? Van de 'Fédération des Groupes Homosexuels'? Of van de 'Goudous Non Alignées Féministes'? Dat en heel veel meer van ongeveer 370 'groepen' vindt u in ons B-klassement!

Een flyer van 'SunGays'? Een folder van 'Girly Mondays'? Van fuiven in Limburg of Luik? Van een homo-B&B in Antwerpen? Van een postorder-bedrijf, een reisagentschap of een relatiebemiddelingskantoor? Zoek het gewoon in ons C-klassement!

Of u zoekt promotiemateriaal van een film met een homo/lesbisch thema? Een folder van een Mapplethorpe-tentoonstelling? Aankondigingen van geboortes, huwelijken of overlijdens? Publiciteit voor toneelstukken, travestie-optredens of allerhande evenementen? Of verkiezingsdrukwerk? Dan bent u op de juiste plaats bij ons T-klassement.

Vanzelfsprekend moet nog veel van deze constant aanzwellende collectie worden aangepakt, maar minstens een kern ervan, verspreid over vele honderden enveloppen, is nu al te raadplegen.

BH

Enkele stukken uit onze collectie 'los materiaal'.

over vrijplaatsen

In het dertiende nummer van deze nieuwsbrief herinnerde Louis Renkin zich een opmerkelijke uitspraak van André Baudry. De gerespecteerde voorzitter van het Franse Arcadie moet erg enthousiast zijn geweest over het eerste Brusselse colloquium over homoseksualiteit dat het CCL-COC in 1964 op poten zette. *'Il faut que se soit dans la libérale Belgique que l'on puisse faire un colloque comme celui-ci'*, citeert Renkin. Die opmerking strookt niet echt met het beeld van een dociel en devoot land waar mijn generatie - ik ben 25 - mee is opgegroeid. Zo stelt men het vroege appel voor een seksueel liberalisme in Nederland doorgaans in contrast met een Belgisch verleden dat relatief sereen zou zijn verlopen. Bij nader inzicht valt echter vooral op dat we nog niet bijzonder goed zijn ingelicht over het eigen verleden. Dat geldt a fortiori voor de geschiedenis van de homoseksualiteit in België. Bovendien suggereert Baudry's opmerking dat het gangbare beeld van een gestage overgang van verdrukking naar emancipatie enige bijstelling verdraagt.

Veel heeft te maken met bronnenmateriaal. Heuristische factoren hebben uiteraard een bepalende invloed op de teneur van elke historische studie. Men is in laatste instantie steeds aan de beschikbaarheid van de bronnen gebonden. Voor een geschiedenis van de homoseksualiteit zijn geïnteresseerden daarom veelal aangewezen op die plaatsen waar documenten bewaard bleven, namelijk in de annalen van ontluikende organisaties die zich mettertijd ontwikkelden tot gecoördineerde bewegingen. Dat dergelijke bronnen toelaten om uitstekende kronieken van de naoorlogse homobeweging te schrijven, bewijst het werk van Bart Hellinck. Indien men echter ook andere aspecten van de homoseksualiteit in het verleden wil bestuderen, of over vroeger perioden wil werken, moeten de bronnen daarvoor elders gezocht worden. Maar waar vind je holebi's in de archieven?

Historici hebben zich de laatste decennia creatief getoond in het oplossen van die vraag. De belangrijkste vernieuwing kwam er allicht met het werk van Michel Foucault. Die zette zijn archivalische vaststellingen om in een historisch verklaringsmechanisme. In negentiende-eeuwse forensische geschriften, maar ook in de werkingsdossiers van grote instellingen ontdekte hij namelijk een stijgende belangstelling voor homoseksualiteit. De toegenomen interesse ging hand in hand met een opeenhoping van archieven. Het gebruik van nieuwe concepten daarin - zoals de introductie van het woord 'homoseksueel' - riep meteen ook nieuwe identiteiten in het leven. Die identiteiten zouden vanuit de grote instanties, met name het recht en de medische wereld, uitgedragen worden en gaandeweg breed ingang vinden. Inmiddels hebben heel wat historici in het buitenland met succes gegrastuind in juridische archieven en medicaliserende teksten op zoek naar stemmen van en over homoseksuelen in een tijd voor er van een beweging sprake was.

Wannes Dupont en professor Henk de Smaele (Universiteit Antwerpen).

Volgens deze zoekstrategie vormen procesdossiers ook de uitgelezen bronnen voor een Belgische studie naar homoseksualiteit tijdens de vooroorlogse periode. In de praktijk lijkt dat echter iets minder vanzelfsprekend. Om homoseksuelen op het spoor te komen, maakt men in veel andere landen gretig gebruik van de artikelen uit het strafwetboek die gelijkgeslachtelijk seksueel contact (deels) buiten de wet stelden. In de Belgische codex ontbreekt zo'n verbod tot 1965 echter volledig. Homoseksuele 'feiten' werden enkel vervolgd indien ze onder openbare zedenschennis of aanranding van de eerbaarheid vielen. Dat bemoeilijkt enerzijds het zoeken aanzienlijk, anderzijds wijst het meteen ook op het belang van elke specifieke juridische constellatie als een voorwaarde voor het ontstaan van nieuwe seksuele identiteiten volgens Foucaults mechanisme. Omdat het er in de technische zin niet toe deed, toonden de Brusselse rechtbanken zich in de late negentiende eeuw immers niet bepaald geïnteresseerd in lange uitweidingen over de homoseksuele voorkeur van de betrokkenen. De gerechtelijke interesse voor homoseksualiteit lijkt in België dus minder uitgesproken te zijn geweest dan elders.

Daarmee rijst de vraag of de homo wel (zo vroeg) volgens een Foucaultiaans mechanisme is 'uitgevonden' in ons land. Die sceptis raakt aan de kern van het lopende onderzoek naar homoseksualiteit in Brussel. Vermoedelijk bestonden er 'op het terrein' immers al lange tijd verschillende seksuele identiteiten naast elkaar, zoals George Chauncey voor New York kon vaststellen. Bovendien was de hedendaagse tweedeling tussen homo- en heteroseksualiteit onder de Belgische intelligentsia van de late negentiende en vroege twintigste eeuw nog niet in voege. Integendeel, typologische variëteiten, zoals geïnverteerde, geperverteerde of gedegenerende liepen door elkaar of overlaptten in hoge mate. Belangrijke autoriteiten, zoals dokter Louis Vervaeck, schijnen overigens de vooringenomenheid van buitenlandse specialisten met seksuele aberraties niet in dezelfde mate gedeeld te hebben.

In de Brusselse processen-verbaal van de late negentiende eeuw hebben politie, beklagden en getuigen het dikwijls wel eensluitend over

'pédérastes'. Maar die term dekte in feite diverse types en etiologische veronderstellingen. Dat (bijna) alle ondervraagden bekend waren met het containerbegrip zegt niettemin iets over de zichtbaarheid van homoseksuele praktijken. Veel van de berechte feiten vonden immers niet plaats in de periferie, maar wel in het hart van de stad op openbare plekken, zoals urinoirs en galerijen. Daarmee is natuurlijk niet gezegd dat men seksueel contact tussen mannen - want het gaat dusver uitsluitend om mannen - aanvaardbaar vond. Eerder het omgekeerde is waar. Door de getoonde aversie hoopten ondervraagden dikwijls hun eigen fatsoen te benadrukken. Ook opiniemakers zagen de uitbouw van een clandestiene subcultuur met lede ogen aan: *'Le mal a, maintenant, ses dilettantes, sa littérature abominable et pernicieuse, ses panégyristes éhontés, presque ses célébrités.'* (*La Gazette*, zondag 18 juni 1899) Toch zou men tegelijkertijd kunnen stellen dat het verfoeide homoseksueel contact onder strikte voorwaarden gedoogd werd door het recht. Dat recht had volgens juristen immers geen uitstaans met de 'individuele moraal'. Achter gesloten deuren konden instemmende meerderjarigen in principe hun gang gaan. Dat vertaalde zich, soms tot frustratie van de politie, in een terughoudend gerecht. Voor de Brusselse instanties bleven de pederasten dikwijls een ongrijpbare groep die in het centrum van de maatschappij opereerde aan de rand van het toelaatbare. Mogelijk was de stad dus een vrijplaats voor wie aan een heteronormatieve wereld wou ontkomen. Misschien doelde Baudry ook daarop: dat homoseksuelen in België vaak hadden weten te ontsnappen aan de negatieve gevolgen van de institutionele aandacht. Tijdens de jaren '60 lijkt zijn lyrische optimisme alvast niet echt (meer) aan de orde. In het decennium dat er aan voorafging, kwam homoseksualiteit ook in ons land op verschillende fora ter sprake. De Brusselse politie, zo leren haar documenten, heeft die plotse aandacht kennelijk als een aansporing begrepen.

Wannes Dupont

De auteur is FWO-medewerker aan de Universiteit Antwerpen waar hij werkt aan het onderzoeksproject 'Mannelijke homoseksualiteit in Brussel, 1867-1967. Een studie van praktijken en vertogen', met prof. Henk de Smaele als promotor. In het kader hiervan zullen gerechtsdossiers worden onderzocht vanuit clusters van vragen betreffende het belang van vertogen, de moderne stadsontwikkeling en de politiek-juridische context.

Op 26 november werd het Forum voor Belgisch onderzoek naar vrouwen-, gender- en seksualiteitsgeschiedenis gelanceerd, op initiatief van de academici Thérèse de Hemptinne (UGent), Machteld De Metsenaere (VUB), Henk de Smaele (UA), Eliane Gubin (ULB), Jean-Pierre Nandrin (FUSL), Suzy Pasleau (ULg), Patricia Van den Eeckhout (VUB) en Leen Van Molle (KULeuven). Het Forum beoogt historici en historicae die zich bezighouden met vrouwengeschiedenis, geschiedenis van gender en geschiedenis van seksualiteit een plaats te bieden waar ze elkaar kunnen ontmoeten en hun lopend onderzoek aan elkaar kunnen voorstellen. Op die manier kan het Forum een nieuw elan geven aan onderzoek, de doorstroming van informatie optimaliseren, de samenwerking tussen onderzoek(st)ers van verschillende instellingen bevorderen, de contacten en uitwisseling tussen beginnende en ervaren onderzoek(st)ers stimuleren en de netwerking versterken.

Naast de evidente intellectuele meerwaarde van het initiatief, kan het ook belangrijk zijn bij het voorbereiden en wederzijds ondersteunen van nieuwe onderzoeksprojecten, het vinden van de juiste kanalen voor publicatie en de positionering van het Belgisch onderzoek in een ruimere internationale context.

Het Forum kan tot slot ook een spilfunctie vervullen in de ontwikkeling van interuniversitaire initiatieven op het vlak van onderwijs in gendergeschiedenis, zoals het organiseren van *'intensive courses'* voor master- en doctoraatsstudenten, het uitnodigen van buitenlandse specialisten voor *'masterclasses'* en het ondersteunen van activiteiten in de context van *'doctoral schools'*.

Het overleg staat open voor iedereen in België die wetenschappelijk onderzoek doet of een actieve interesse heeft in het onderzoek naar de geschiedenis van gender en seksualiteit vanaf de oudheid tot heden. Minstens één keer per jaar organiseert het een studiedag waarop zowel beginnende als meer ervaren onderzoek(st)ers hun onderzoek presenteren en er ruimte is voor overleg en discussie. Daarnaast organiseert het een interne mailinglist voor communicatie over publicaties, congressen, studiedagen, workshops e.d.

Voor meer informatie, zie de website van het coördinerende Archiefcentrum voor Vrouwengeschiedenis: <http://www.avg-carhif.be>.

naar af

2 0 0 9

Het voorbije jaar is noodgedwongen rustig geweest op publiekswak. Vanaf de tweede helft van 2009 zullen we echter weer meer naar buiten kunnen treden. Centraal staat de publicatie van een boek met getuigenissen van oudere lesbiennes. Aansluitend daarop zouden we graag een activiteit organiseren op de L-day, of tijdens de L-week die eraan vooraf gaat. En eigenlijk hebben we ook veel zin om opnieuw een soort van opendeurdag te organiseren, maar die plannen zijn vooralsnog minder concreet. Daarnaast blijven we vanzelfsprekend actief op onze klassieke terreinen, met de zoektocht naar nieuwe archieven en de verdere ontsluiting van onze collectie. U leest er beslist meer over in het volgende nummer van deze nieuwsbrief.

d a n n y

Begin januari 2008 overleed Danny Cannoot, al bijna 10 jaar lid van het Fonds Suzan Daniel. In het verleden had hij ons al meermaals materiaal geschonken: eigen publicaties zoals de brochure 'Oscar Wilde in Belgium', archivalia van het Roze Aktiefrent Kortrijk of inzake zijn vroegere travestie-optredens als Anastasia, en dergelijke. Met hem verliezen we alweer een enthousiaste medestander van het Fonds, een opmerkelijk figuur en een belangrijk contactpersoon en informant voor de Kortrijkse regio.

h e l p

Het Fonds kan steeds bijkomende medewerk(st)ers gebruiken. Wil u meewerken aan het ontsluiten van onze collectie? Wil u helpen bij het archiveren van websites? Of fuift u gewoon graag? Voor elk van u hebben we wel een taak klaarliggen...

Het Fonds financieel steunen kan natuurlijk ook! Bijvoorbeeld door lid te worden. Op die manier wordt u steeds op de hoogte gehouden van onze werking. Meer informatie vindt u op pagina 2.

à s a u v e r

Il y a encore beaucoup de matériel qui doit être sauvé. Aidez-nous. Vous avez du matériel concernant l'homosexualité ou le lesbianisme (brochures, affiches, périodiques, photos, lettres,...) et vous désirez vous en débarrasser? Ou de le mettre en valeur en nous le léguant? N'hésitez pas, contactez-nous.

r e d d i n g s b o e i

Het Fonds Suzan Daniel heeft al heel wat kunnen redden. Toch blijft het een peulenschil in vergelijking met de massa materiaal waarin het Fonds is geïnteresseerd. Materiaal dat er thuishoort. Materiaal dat het meer dan waard is bewaard te blijven. Gooi dus a.u.b. voortaan niks meer zomaar weg. Geef ons eerst een seintje.

3
4
5
11
14
19
22
25
26
28
29

editoriaal
het fonds in 2008
wilfried lammens
de exhibitionist
de multigender maatschappij
maurice
suzanne
aanwinsten
verwerking
over vrijplaatsen
forum

"In 1957 werd ik opgepakt na een bescheiden feestje bij mij thuis, hier in Brussel. (...) Een niet-geïnviteerde had de politie verteld dat ik een minderjarige geld zou hebben aangeboden. Volledig uit de lucht gegrepen. Maar ik bracht wel een hele dag door op het Justitiepaleis. In afwachting van mijn verhoor werd ik in een kamertje opgesloten. Ik heb toen alle blaadjes van mijn - nochtans lijvige - adresboekje verorberd om mijn vrienden en kennissen niet in moeilijkheden te brengen. (...)

Na het verhoor hebben rijkswachters mijn appartementje in de IJzerenkruisstraat doorzocht (...). Ze trokken een grote lade open en toen stond mijn hart stil. Die lade stak letterlijk boordevol brieven. (...) Daar lag dus mijn hele privécorrespondentie met namen en adressen: mijn amoureuze en andere verzuchtingen. De man keek er even naar en concludeerde: 'Als we daaraan moeten beginnen, dan hebben we veertien dagen werk.' En hij schoof de lade dicht.

Nu betreur ik het dat mijn hele archief, foldertjes, uitnodigingen en meer door een overstroming verloren zijn gegaan. Die documenten zouden een mooi overzicht geven van een facet van het uitgaansleven van een halve eeuw geleden."

Nederlander Theo Brouwers haalt herinneringen op aan Brussel in de jaren '50 als tuin van Eden. (Brussel Deze Week, 7 augustus 2008)

Uit: Egalité Newsletter (1997) 19, p.23.

english digest

In July priest Wilfried Lammens has passed away. In the seventies he laid the foundation of a Christian gay and lesbian movement. While doing this he did not recoil from openly defying the ecclesiastical hierarchy and from criticizing the sexual ethics of the church. The 'pillarization' of Belgian society was still substantial at that time and he used it to organize many hundreds of meetings to inform the general/catholic public about homosexuality. After more than ten years he retired from the movement.

Hans Soetaert comments upon two exhibitions he visited this year: in Berlin about Hirschfeld and the looting of his 'Institut für Sexualwissenschaft' and in London about the Roman emperor Hadrian.

Anne Ganzevoort puts the story of her life in the context of the history of the women's movement and the lesbian struggle in our country and debates the relationship between feminism and lesbianism. Finally she muses on the possibility of a future multigender society.

Maurice Declercq was born in Saint-Josse-ten-Noode (Brussels) in 1917. In this issue he tells a part of the story of his life with emphasis on the loves of his life...

At the University of Antwerp Wannes Dupont investigates 'male homosexuality in Brussels, 1867-1967. A study of practices and discourses'. Because of the lack of reference to homosexuality in Belgian criminal law, the judicial authorities were less interested in it than in other countries. But that also tells something...

FONDS

suzan daniel

homo/lesbisch archief en documentatiecentrum

archive et centre de documentation homo/lesbien

we verzamelen alles ... bel, schrijf of mail ons
nous rassemblons tout ... n'hésitez pas à nous contacter

postbus/boîte postale 569 B-9000 Gent 1 / Gand 1

suzan.daniel@skynet.be / www.fondssuzandaniel.be

09-223.63.74 (Anne) 09-223.58.79 (Bart)

rek. nr./n° de compte 068-2150156-81